

ROMA BELONG

Безгромадянство, Дискримінація та Маргіналізація Ромів в Україні

БЕРЕЗЕНЬ 2018

CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY

Institute on
Statelessness and
Inclusion

European
Network on
Statelessness

errc

european roma rights centre

Copyright: © ERRC, ISI, ENS, Десяте Квітня, березень 2018
Щодо використання, розповсюдження та цитування цього звіту та інших матеріалів ERRC, будь ласка, дивіться www.errc.org/permissions
ISBN 978-963-89916-9-0
Дизайн: **Anikó Székffy**
Верстка: **Dzavit Berisha**
Фото з обкладинки: © **ERRC**
Надруковано: Molnár és Faragó Bt., Будапешт, Угорщина

Цей звіт опубліковано англійською та українською мовами

Адреса: 1077 Budapest, Wesselényi u. 16, Hungary
Офісний тел: +36 1 413 2200
Офісний факс: +36 1 413 2201
E-mail: office@errc.org
www.errc.org

ПІДТРИМАЙТЕ ERRC

Європейський центр з прав ромів у своїй триваючій діяльності залежить від великодушності його індивідуальних донорів. Будь ласка, приєднуйтесь до його майбутнього шляхом надання внесків. Пожертви будь-якого розміру будуть прийняті з вдячністю та можуть бути зроблені через PAYPAL на веб-сайті ERRC (www.errc.org, натисніть на кнопку «Пожертвувати» у верхній правій частині домашньої сторінки) або банківським переказом на рахунок ERRC:

Назва банку: **BUDAPEST BANK**
Адреса банку: **BÁTHORI UTCA 1, 1054 HUNGARY**
Номер банківського рахунку: **EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE**
Номер банківського рахунку в євро: **30P00-402686**
(EUR IBAN: **HU21-10103173-40268600-00000998**)
Код SWIFT (або BIC): **BUDAHUHB**

ЗМІСТ

1	СТИСЛА ІНФОРМАЦІЯ ПРО РЕСПОНДЕНТІВ	3
2	ВСТУП	7
2.1	Методологія	8
2.2	Про ромів	9
2.3	Дискримінація та безгромадянство	10
3	РОМИ ТА БЕЗГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ	13
3.1	Роми	13
3.2	Безгромадянство	14
4	ПРАВОВА БАЗА	17
4.1	Міжнародні та регіональні стандарти та механізми	17
4.2	Національне законодавство та нормативна база	17
4.2.1	Громадянство	17
4.2.2	Безгромадянство	18
4.2.3	Захист прав ромів та анти-дискримінаційні законодавство і політика	19
5	ПРИЧИНИ БЕЗГРОМАДЯНСТВА РОМІВ	23
5.1	Безгромадянство ромів як наслідок здійснення права націй на самовизначення	23
5.1.1	Наслідки розпаду СРСР	23
5.1.2	Роми Придністров'я	24
5.1.3	Вплив анексії АР Крим та збройного конфлікту на Сході	25
5.2	Національні правові процедури: прогалини та складність	27
5.2.1	Питання реєстрації народження	27
5.2.2	Легалізація перебування недокументованих осіб	29
6.	УСКЛАДНЮЮЧІ ФАКТОРИ	33
6.1	Нестача координації та недостатній рівень обізнаності державних органів	33
6.2	Дискримінаційне застосування положень законодавства	35
6.3	Соціально-економічне становище	37
7.	МАРГІНАЛІЗАЦІЯ, БІДНІСТЬ ТА ВИКЛЮЧЕННЯ	41
7.1	Доступ до освіти	41
7.2	Доступ до працевлаштування	43
7.3	Житлові умови	44
7.4	Доступ до охорони здоров'я	45
7.5	Соціальне виключення	46
8.	ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	49
9.	ПОДЯКА	53
10.	БІБЛІОГРАФІЯ	55

1. СТИСЛА ІНФОРМАЦІЯ ПРО РЕСПОНДЕНТІВ

Для підготовки цього звіту було опитано 15 осіб та сімей, які належать до ромської етнічної меншини¹, які є апатридами або знаходяться під ризиком безгромадянства. Нижче наведено невеликі приклади, що відображають деякі з їх історій.²

39-річна **Марта** з молдовських ромів, нині проживає в місті Одесі. Вона народилася в одному з сіл Одеської області. Проживає сім'єю без реєстрації шлюбу з представником українських ромів. Більш того, через те, що Марта не має документів, їх шлюб не зареєстрований та не може бути визнаний державою. Вона має двох синів віком 21 і 16 років. Батьки Марти мали документи та офіційно зареєстрували свій шлюб, та, хоча їм вдалося отримати паспорти для своїх старших дітей, вони не змогли зробити цього для Марти та її молодшого брата. Пізніше їхні свідоцтва про народження були викрадені при пограбуванні. Отже, у Марти та її синів немає документів, що посвідчують особу. Марта звернулася до сільської ради для отримання документів, але їй було запропоновано привести маму для її участі у процесі звернення. Проте, оскільки її мама ледве може ходити і не може допомогти, Марта більше не зверталася до жодного державного чи місцевого органу влади. Через відсутність документів, що є адміністративним правопорушенням в Україні, Марту неодноразово затримувала поліція, і вона з синами змушена жebraкувати аби зібрати кошти на існування.

Одним з синів Марти є 16-річний **Руслан**. Руслан відвідував християнську школу, де навчився читати, писати і був хрещений. Однак Руслан позбавлений можливості продовжити навчання, оскільки він не має документів, що посвідчують особу, та не звертався по отримання паспорту. Руслан вважає, що перш ніж він зможе звернутися по свій паспорт, його батьки мають отримати документи для себе. На сьогоднішній день Руслан працює різноробочим на будівництві, а іноді жebraкує з матір'ю. Через те, що він не є громадянином України, з нього насміхаються його друзі підлітки. Руслан вірить в українську правову систему і сподівається, що місцева влада надасть йому консультативну підтримку та допоможе знайти рішення.

Софія живе в селі біля міста Одеси. І Софія, і її батько – українські роми, але її матір – представниця молдовських ромів. На сьогоднішній день Софії за 50 років та вона перебуває в незареєстрованому шлюбі з ромом з етнічної групи кишинівців. У неї п'ять дітей, та одна з дочок має розлад психічного здоров'я. Щоб підтримувати свою родину, Софія працює в якості тимчасового, низькокваліфікованого працівника. Ні Софія, ні її діти не

1 В Україні є різні субетнічні групи ромів. Під час підготовки цього дослідження були опитані представники наступних груп: кишинівці (предки яких жили в Молдові, але після скасування кріпацтва переїхали до України та Російської Федерації), молдовські роми (які також походять з Молдови, але більш помітно зберігають свою ромську спадщину і традиції); влахи (які живуть в Україні та Російській Федерації та говорять на ромському діалекті; паламі та грузинські роми належать до цієї субетнічної групи); серви (яких також називають українськими ромами, мігрували в Україну з Румунії та Сербії - більшість з них не говорять ромською мовою); руська рома (родом з Польщі, проживають на території Російської Федерації та Білорусі, а діалект ромської мови включає багато слів з німецької, російської та польської мов). Інші ромські підгрупи включають котлярів, плашунів та кримських ромів.

2 Імена респондентів були змінені з метою збереження їх анонімності.

мають документів, що посвідчують особу. Вона не знає точної причини цього. Кілька разів вона зверталася до сільських рад з проханням видати довідку про проживання. Через втрату будинкової книги³ під час її передачі до державного архіву, державні службовці не можуть встановити її місце проживання. Тому Софія не має необхідного документального підтвердження для того, щоб розпочати процедуру видачі їй паспорту, та не може подати заявку на отримання державної соціальної допомоги для доньки-інваліда, будучи при цьому позбавленою можливості реалізації своїх основних прав людини.

Анастасія з чоловіком переїхали в Україну з Грузії в 1990 році, після початку громадянської війни. З тих пір вона живе в Одеській області. І вона, і її чоловік - грузинські роми. У Анастасії вісім дітей, сім з них народилися на території України. Одна з її дочок була заарештована поліцією через жебрацтво на вулиці, і Анастасія не знає, де вона знаходиться. Анастасія працює на неофіційних та некваліфікованих роботах аби підтримати свою сім'ю. Єдиний документ, який має Анастасія, - це її свідоцтво про народження, видане ще у Грузинській РСР, а усі інші сімейні документи спалив її батько. Сусідка Анастасії Світлана допомогла їй перекласти її свідоцтво про народження на українську, щоб вона змогла звернутися до місцевих органів влади. Наразі вона має отримати підтвердження неналежності до громадянства Грузії від Консульства Грузії в Одесі, проте у Анастасії немає коштів для звернення до консульства. Декілька разів вона зверталася до районного відділення Державної міграційної служби України та знову і знову їй казали, що не надавши коштів, вона не досягне успіху в отриманні документів.

У 1990 році, у віці 10 років, грузинська рома **Мар'ям** переїхала до України зі своїми батьками. Коли їй було 15 років, вона зустріла свого майбутнього чоловіка – також грузинського рома – та втекла з ним до того, як могла отримати паспорт. Наразі вони перебувають у неофіційному шлюбі і Мар'ям виховує вісьмох дітей (віком від 3 до 16 років), та скоро стане бабусею. Нещодавно, після 6 років спроб, за допомогою її матері, Мар'ям отримала паспорт. Вона отримала свідоцтво про народження, яке було повторно видане Консульством Грузії в Одесі і потім звернулася до суду з метою отримання документу, що посвідчує особу, та підтвердження факту постійного проживання в Україні. Родині Мар'ям довелося пройти через значні економічні складнощі, іноді навіть не маючи коштів на їжу, аби сплатити судові збори. Її основна мета після отримання паспорту – отримати свідоцтва народження для своїх дітей, аби вони змогли відвідувати школу і вона змогла отримувати соціальну допомогу. Проте, коли у пологовому будинку вона реєструвала усіх дітей, окрім наймолодшого, Мар'ям називала прізвище своєї бабусі, тож наразі їй потрібно буде ще довести, що вона є матір'ю своїх старших дітей.

Еліна та її 5 братів і сестер належать до субетнічної групи кишинівців. Після одруження, Еліна переїхала з міста Одеси до одного з сіл у області. Її чоловік помер 10 років тому та залишив Еліну одну з їх дочкою. Єдиний спосіб заробітку для Еліни – це купівля, очищення та продаж горіхів. Окрім Еліни та одного з її братів, усі в їх сім'ї мають документи. Документи Еліни були втрачені після смерті батьків, коли дітей забрали до різних прийомних сімей. Оскільки чоловік Еліни мав паспорт, то їх дочка отримала свідоцтво про народження. Еліна зверталася до місцевого відділення та до одного з відділів ДМС у м. Одеса аби отримати документи. На щастя для неї, державні службовці

3 Будинкова книга - це документ, в якому зареєстровані всі мешканці будинку, та який зберігається власником будинку. Служить доказом законного проживання в Україні.

змогли знайти запис, який підтверджує її постійне проживання в Україні в 1991 році. Як результат, вона мала змогу встановити свою особу та наразі чекає на рішення за її справою. Еліна пояснює, що життя без документів є важким для неї. Вона згадує випадок, коли вимушена була ховатися від поліції 3 години під купою ковдр за надзвичайно жаркої погоди під час поїздки до Закарпаття. Наразі вона боїться подорожувати будь-куди.

31-річний **Олександр** народився у селі Миколаївської області у сім'ї ромів-кишинівців. Олександр перебуває в неофіційному шлюбі за ромськими традиціями та живе у соціальному житлі в місті Одеса зі своєю дружиною та їх донькою, а також батьками дружини і її братом. Час від часу Олександр працює як вуличний прибиральник. Єдиний документ, яким володіє Олександр, – це дублікат його свідоцтва про народження. Після того, як сімейний будинок було продано, жодного запису щодо проживання Олександра у цьому будинку не було зроблено в будинковій книзі. Відділ міграційної служби у місті Одеса радив Олександру звернутися за паспортом у селі, де він народився. Олександр повністю неграмотний, легко плутається та потребує супроводу для звернення до державних органів. Олександр не думає, що його умови життя гірші, ніж у інших ромів. Проте він хоче одружитися та працювати офіційно, що потребує наявності документів.

Дарія живе у місті Одеса усе своє життя. Двічі вона була одружена, та обидва рази неофіційно, адже через її недокументований статус, шлюби не могли бути офіційно зареєстровані. Дарія виховує 5 дітей. Ані Дарія, ані її діти не мають документів. Коли Дарія звернулася до районної адміністрації, вона отримала довідку про реєстрацію міста проживання. Проте, в офісі міграційної служби її попросили надати додаткові документи з фотографіями, які б могли підтвердити її особу. Через бюрократичні складнощі та обов'язки з догляду за дітьми, Дарія припинила спроби звернення за документами. Уся сім'я живе на благодійні подання, які Дарія просить на вулицях. Більш того, через крайню необхідність, Дарія зареєструвала свою двоюрідну сестру як мати своєї молодшої дитини з метою отримання соціальних виплат на дитину, які потім розділяються між Дарією та її двоюрідною сестрою. Вона дуже ризикує через це, адже її можуть оштрафувати за надання неправдивої інформації органам державної влади.

Через анти-ромський погром 2002 року⁴, руська рома **Христина** з її чоловіком-молдовським ромом та їх 2 синами і 2 дочками переїхали до іншого села Одеської області. Христина мала усі відповідні документи, включаючи документи, що підтверджували право власності на дім. Однак, під час втечі від погрому, документи її сім'ї були втрачені. Христина спочатку намагалася отримати паспорт у відділі міграційної служби того району, де вона проживала до погрому. Проте голова відділення запросив 5 000 гривень⁵ аби «допомогти» їй. Нещодавно, за допомогою ромського соціально-медичного медіатора, Христина звернулася до Головного управління Державної міграційної служби України в Одеській області та отримала паспорт для себе та своєї вагітної дочки. Її друга дочка також отримала паспорт за допомогою волонтера. Її два сини залишаються без документів. Отримавши паспорт, Христина відчуває себе більш впевнено під час спілкування з представниками державних органів та знає, як захистити свої права.

4 Погром розпочався після бійки між представниками ромської громади та іншими представниками місцевого населення, в результаті якої загинув один з місцевих жителів, та ще 3 особи отримали поранення. Під час погрому було значно пошкоджено близько 20 ромських будинків, один з будинків був спалений.

5 Відповідно 172 євро.

Дарина – руська рома, яка народилася у Миколаївській області. Пізніше її сім'я переїхала до Одеської області, де вона зустріла свого чоловіка – **Георгія**. Він належить до субетнічної групи плащунів. Разом із своєю сім'єю він втік з Грузії у 1990 році. Більшість членів його сім'ї – 5 братів та сестер з сім'ями – живуть у селах поблизу. Наразі Дарина, Георгій та їх 8 дітей живуть у селі Одеської області з матір'ю Георгія. Оскільки у Дарини є паспорт, усі їх діти мають свідоцтва про народження. Проте ані в Георгія, ані в його матері немає українських паспортів. Георгій отримав посвідку на проживання у 1993 році, але досі перебуває у правовому вакуумі. Георгій та Дарина зверталися до місцевого відділення міграційної служби, але не отримали ніякої допомоги. Навпаки, Георгій та його мати були општрафовані за нелегальне проживання на території України. Пізніше, Георгій звернувся до Консульства Грузії в Одесі аби отримати копію свого свідоцтва про народження та підтвердження його неналежності до громадянства Грузії. Однак, він був звинувачений, що має намір «втекти до Грузії, оскільки в Україні війна». Єдиний документ, яким наразі володіє Георгій, – це його недійсний радянський паспорт.

2. ВСТУП

Історії респондентів, викладені вище, вказують на причини та вплив (ризик) безгромадянства серед ромів в Україні – бюрократичні системи та нездатність українських державних органів вирішити нагальні проблеми документування. Відсутність документів ускладнює для ромів можливість доведення того, що вони – громадяни України. Як наслідок, їх дітям також відмовляють в отриманні документів та праві на громадянство, а також у доступі до соціальної допомоги та основоположних прав.

Хоча загалом дискримінація та маргіналізація ромського населення в Україні вже привернули увагу, рівень обізнаності та інформованості щодо безгромадянства ромів, якими є його причини та чи призводить це до додаткового дискримінаційного впливу на права ромів, залишається низьким. Отже, цей звіт спирається на польові дослідження, проведені в 2016-2017 роках, та розглядає зв'язок між безгромадянством та дискримінацією, з якою стикається громада ромів в Україні. У звіті підкреслюється важливість визнання та вирішення проблеми прямої та непрямой дискримінації, якої зазнають роми, протистояння упередженому ставленню та стереотипам, які порушують принцип рівності. Звіт також розкриває різні виклики, які можна вирішити завдяки підвищенню рівня обізнаності, прийняттю необхідних законодавчих та політичних заходів та дослідженню упередженого відношення, з яким стикаються роми при зверненнях до державних органів.

Цей звіт – це один з результатів дослідження та проекту з адвокації Європейського центру з прав ромів (European Roma Rights Center, ERRC), Інституту з безгромадянства та включення (Institute for Statelessness and Inclusion, ISI) та Європейської мережі з безгромадянства (European Network on Statelessness, ENS), у співробітництві з партнерськими організаціями в Албанії (Tirana Legal Aid Society), Боснії та Герцеговині (Vasa Prava), Косово (Centre for Legal Aid and Regional Development), Македонії (Macedonian Young Lawyers Association), Чорногорії (Mladi Romi), Сербії (Praxis) та Україні (Десяте Квітня), яке має на меті підвищити рівень обізнаності, усвідомлення проблеми безгромадянства ромів у країнах-кандидатах до вступу в Європейський Союз та сусідніх країнах. Зокрема, він має на меті сприяти:

1. Посилення розуміння проблеми безгромадянства ромів, її причин та перешкод на шляху її вирішення у країнах, в яких проводилось дослідження;
2. Поліпшення обізнаності, удосконалення підходів та збільшення потенціалу неурядових організацій та активістів, які захищають права ромів, ефективно мобілізуватися для припинення безгромадянства ромів;
3. Посилення міжнародних, регіональних (ЄС та Рада Європи) та національних заходів щодо безгромадянства ромів.

Два інших результати проекту доповнюють цей звіт. В іншому звіті розглядається ситуація в Албанії, а в зведеному звіті увага в основному зосереджується на країнах Західних Балкан – Боснії та Герцеговині, Македонії, Чорногорії та Сербії, з додатковою інформацією та прикладами по ситуації в Албанії, Косово та Україні. Загальні дослідження були проведені в 2016 та 2017 роках щодо дискримінації та безгромадянства

в цих країнах, і висвітлюють ключові питання, які потребують подальшої уваги, підвищення рівня обізнаності та, в остаточному підсумку, узгоджених політичних заходів та зміни відношення щодо подолання безгромадянства ромів.⁶

2.1 Методологія

Цей звіт було підготовлено громадською організацією «Десяте Квітня»⁷ в ході аналітичного дослідження, що включало вичерпний аналіз існуючої літератури, визначення зацікавлених сторін, напівструктуровані інтерв'ю з ромами, які зазнали впливу безгромадянства, та іншими основними зацікавленими сторонами, включаючи представників міжнародних агентств, національні правозахисні установи, неурядові організації (надалі – НУО), ромські правозахисні групи, урядовців, представників засобів масової інформації та науковців.

Роми, які взяли участь в інтерв'ю, розповідали про їх власний досвід та труднощі, з якими вони стикаються через відсутність документів та безгромадянство чи його ризик. Було проведено 15 інтерв'ю (з окремими особами та сім'ями), в ході яких обговорювалися причини та наслідки (матеріальні і емоційні) їх ситуацій.

Опитані були переважно безробітними, які живуть в бідності, а в ряді випадків мали мінімальну формальну освіту. Більшість з них працювали на нерегулярних роботах або займалися жебрацтвом. Майже всі опитані батьки заявили, що їх діти зіткнулися з серйозними перешкодами щодо доступу до освіти. Через особливу вразливість деяких життєвих ситуацій респондентів, їх справжні імена були замінені на псевдоніми, і будь-яка інформація, яка б могла сприяти їх ідентифікації, була вилучена.

Додатково, 16 інтерв'ю було проведено з іншими основними зацікавленими сторонами, включаючи українських урядовців, соціальних активістів, представників ромських організацій, неурядових організацій та агентств ООН.

Важливо з самого початку визначити деякі межі цього дослідження. У рамках проекту розглядається ситуація різних груп населення, що охоплюються тут поняттям «роми», які є різноманітними, і між якими лінії розмежування не завжди чіткі. Визначення безгромадянства також є дуже складним, і умови або обставини, які можуть призвести до ризику безгромадянства, важко узагальнити. Зокрема, дослідження включає тих, кому відмовляють в документуванні і через це знаходяться під ризиком безгромадянства, але які не обов'язково є апатридами. Важливо також зазначити, що це змістовне дослідження, і тому надає уявлення про проблему, а не повний огляд цього питання. Воно визначає

6 ISI, ENS, ERRC, *Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine*, жовтень 2017. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/file/roma-belong.pdf>; TLAS, ISI, ENS, ERRC, *Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in Albania*, на стадії підготовки (2018). Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/article/roma-belong--statelessness-discrimination-and-marginalisation-of-roma-in-albania/4615>.

7 Громадська організація «Десяте Квітня» була створена 1 серпня 2012 року та названа на честь дати народження датського юриста та письменника Гуго Гроція. «Десяте Квітня» є виконавчим партнером (серед інших) Агентства ООН у справах біженців, Європейського центру з прав ромів та Європейської мережі з безгромадянства, і розташована в місті Одеса, Україна. Для більшої інформації: <http://desyatekvitnya.com/>.

коло питань, які можуть стати предметом подальших досліджень в процесі їх вирішення. Метою цього дослідження було не досягти кінцевих висновків, а прояснити деякі з цих складних проблем і сприяти кращому розумінню факторів, що мають на них вплив.

Як буде розглянуто в цьому звіті, в Україні існують серйозні виклики, пов'язані з кількісним визначенням безгромадянства ромів. Існують значно різні оцінки, що ускладнює розуміння масштабу проблеми та її вирішення шляхом стратегічного планування та відповідного реагування. Однією з причин цих великих розбіжностей є те, що такі особи часто не наважуються оголосити себе ромами-апатридами, оскільки бояться негативних наслідків, таких як втрата будь-якої соціальної захищеності, яку вони мають право отримати, або труднощі з пошуком роботи. Це приклад того, як дискримінація (і сприйняття дискримінації) може ще більше загострити проблему, зробивши її невидимою.

2.2 Про ромів

«Роми» відомі як одна з найстаріших, найбільших та найбільш незаможних етнічних меншин у Європі. Фактично, поняття «ром» зазвичай охоплює велику різноманітність груп з «складними та багаторівневими» відмінностями.⁸ Деякі (проте не всі) роми розмовляють на романес або іншими мовами, характерними для ромських громад. Також є люди, які не визначаються як роми взагалі, та все одно стають жертвами анти-ромських настроїв.⁹ Для цілей цього звіту та звіту «Roma Belong – Безгромадянство, Дискримінація та Маргіналізація Ромів на Західних Балканах та в Україні»,¹⁰ ми використовуємо поняття «ром» для охоплення усіх груп у регіоні, які стають жертвами анти-ромських настроїв у відповідності до визначення Ради Європи.¹¹

Роми прибули до Європи багато століть тому, у Середні Віки, з того краю, який зараз зветься Індією.¹² Рада Європи оцінює кількість ромів у Європі приблизно між 10 та 12 мільйонами осіб.¹³ Більшість ромів мають громадянство, проте кількість ромів без громадянства в Європі є значною мірою невідомою, через відсутність дезаггредованих даних по ромському населенню, особливо в країнах, що не є членами ЄС.¹⁴

⁸ Рада Європи, *Factsheets on Roma Culture*. Доступно за посиланням: <http://romafacts.uni-graz.at/index.php/culture.1>.

⁹ Alliance against Antigypsyism, *Antigypsyism: a reference paper*, 2016. Доступно за посиланням: <http://antigypsyism.eu/wp-content/uploads/2017/07/Antigypsyism-reference-paper-16.06.2017.pdf>.

¹⁰ ISI, ENS, ERRC, *Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine*, жовтень 2017. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/file/roma-belong.pdf>.

¹¹ Рада Європи, *Roma and Travellers Team*. Доступно за посиланням: <http://www.coe.int/en/web/portal/roma>.

¹² Council of Europe, *Factsheets on Roma History: General Introduction*. Доступно за посиланням: <http://romafacts.uni-graz.at/index.php/history/general-introduction/general-introduction>.

¹³ Рада Європи, *Descriptive Glossary of Terms relating to Roma Issues*, стр. 6, 2012. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/1680088eab>.

¹⁴ Особливо не вистачає даних по країнах, які не брали участь у Декаді ромської інтеграції (2005-2015). Див.: <http://www.rcc.int/romaintegration2020/pages/3/roma-in-the-region>.

Роми широко розглядаються як одна з найбільш маргінальних громад Європи. Вони зазнають дискримінації та позбавлення прав у різних формах, включаючи жорстокість поліції, шкідливу сегрегацію та відмову у праві на працю.¹⁵ Дані, зібрані країнами, що беруть участь у Програмі «Десятиліття ромської інтеграції» (2005-2015 роки), показали, що роми продовжують жити на околиці суспільства в Європі з розповсюдженою бідністю, нерівністю, дискримінацією, житлом поза стандартами та високими рівнями безробіття.¹⁶ Порівняно з місцевим неромським населенням, ситуація з ромами може бути значно гіршою у всіх сферах життя, від освіти до зайнятості, житла та охорони здоров'я.¹⁷ У деяких країнах також спостерігається посилення анти-ромської ненавистницьких висловлювань та злочинів на ґрунті ненависті в останні роки, що відображає поширеність суспільного расизму та дискримінації.^{18 19}

Адаптовано зі звіту **Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine**

2.3 Дискримінація та безгромадянство

Не можна ані розповідати історію безгромадянства, ані прагнути до її остаточного завершення, не звертаючи уваги на нерівність та дискримінацію, з якою стикаються її головні герої... безгромадянство не може бути ліквідованим до тих пір, поки проблема дискримінаційного суспільного ставлення, яке розглядає деяких людей як менш гідні включення, ніж інші, всебічно не вирішиться.²⁰

Апатрид (особа без громадянства) – це хтось, хто «не розглядається як громадянин жодної з країн згідно дії її закону».²¹ Хоча існує безліч широко визнаних причин безгромадянства, включаючи закони, що містять дискримінаційні положення за ознакою статі чи раси, правонаступництво держав, відсутність документації, недосконалі адміністративні процедури, конфлікти в законах та спадкування безгромадянства; більш глибокий аналіз кожної з них показує, що дискримінація часто може мати або чітку, або більш приховану роль.²² По відношенню до

¹⁵ ERRC, *Written Comments for Consideration by the European Commission concerning Roma Inclusion in the Western Balkans Progress Reports 2016*, 2016. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/file/ec-submission-on-roma-inclusion-in-the-western-balkans-july-2016.pdf>.

¹⁶ Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, *Roma Inclusion Index 2015*, 2015. Доступно за посиланням: <http://www.rcc.int/romaintegration2020/files/user/Roma%20Inclusion%20Index%202015.pdf>.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Європейська комісія, Спільне звернення до Європейського парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету та Комітету регіонів, *Report on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies 2015 COM(2015) 299*, 17 червня 2015, стр. 9. Доступно за посиланням: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/EN/1-2015-299-EN-F1-1.PDF>.

¹⁹ ISI, ENS, ERRC, *Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine*, жовтень 2017, стр. 8-9. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/file/roma-belong.pdf>.

²⁰ De Chickera A and Whiteman J, *Addressing statelessness through the rights to equality and non-discrimination*, in van Waas L and Khanna M (eds), *Solving Statelessness*, Wolf Legal Publishers, 2016, стр. 100.

²¹ Конвенція ООН про статус апатридів, 360 U.N.T.S. 117, 1954, стаття 1(1).

²² ISI, *The World's Stateless*, Wolf Legal Publishers, 2014, стр. 23–27. Доступно за посиланням: <http://www.institutesi.org/worldsstateless.pdf>.

правонаступництва держав, наприклад, *«це вразливі меншини, які асоціюються або з державою-правонаступницею, або з материнською державою, які є позбавленими громадянства, що викликає дискримінаційні мотиви та свавільний характер такого виключення»*.²³

Зв'язок між адміністративною практикою, документацією та дискримінацією, був досліджений Де Чікера та Уайтменом, котрі відзначили, що *«недосконала адміністративна практика часто надає можливість дискримінації та упередженню визначати, чи буде людина визнана громадянином»*, особливо якщо посадовці мають певний розсуд у прийнятті рішень.²⁴ Вони підкреслюють, що нерідко для вразливих груп саме їх безгромадянство стає підставою для постійного виключення з суспільства. Більш суворя форма дискримінації, яка виникає внаслідок того, що соціально та економічно незахищені групи стикаються з труднощами доступу до централізованих адміністративних установ, і тому зазнають непропорційного впливу через відсутність документації, є ще однією поширеною причиною безгромадянства.²⁵

Це актуально в контексті безгромадянства ромів в Україні, де головну причину (ризик) безгромадянства можна визначити, як відсутність документів про цивільний стан та спадкування безгромадянства.²⁶

Окрім того, що дискримінація є причиною або каталізатором ризику безгромадянства, вона може продовжувати заважати здійсненню прав осіб без громадянства. Що стосується ромів, меншини, яка вже зазнає дискримінації та виключення, може бути особливо важко визначити, яким чином дискримінація за ознакою безгромадянства впливає на цю загальну практику. Однак часто існує прямий зв'язок між відсутністю документації та безгромадянством, з одного боку, та перешкодами для доступу до основних прав, включаючи охорону здоров'я, освіту, право на працю та свободу пересування, з іншого. Вирішення проблеми безгромадянства ромів не дозволить вирішити всі проблеми, з якими вони стикаються, однак це призведе до викорінення одного з першочергових аргументів, що виправдовують їх виключення: вони *«не звідси»*.²⁷

Хоча відсутність документації не відповідає відсутності громадянства, і не кожна недокументована особа є апатридом, в Україні багато осіб без громадянства також

²³ Там же, стр. 24.

²⁴ De Chickera A and Whiteman J, *Addressing statelessness through the rights to equality and non-discrimination*, in van Waas L and Khanna M (eds), *Solving Statelessness*, Wolf Legal Publishers, 2016, стр. 104-105.

²⁵ Слід підкреслити, що відсутність документів – це не те ж саме, що і безгромадянство. Багато громадян не мають документів. Проте відсутність документів може призвести до безгромадянства через неможливість підтвердити своє громадянство. Див. також ISI, ENS, ERRC, *Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine*, жовтень 2017, стр.11-12. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/file/roma-belong.pdf>.

²⁶ Спадкування безгромадянства відбувається тоді, коли батьки-апатриди або батьки, які знаходяться під ризиком безгромадянства, не можуть отримати документи для своїх дітей, таким чином передаючи проблему наступному поколінню.

²⁷ ISI, ENS, ERRC, *Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine*, жовтень 2017. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/file/roma-belong.pdf>.

недокументовані або не мають важливих документів. Це перешкоджає їм набутти громадянства України або підтвердити будь-яке інше громадянство. Багато таких людей походить з ромської громади.

Адаптовано зі звіту **Roma Belong - Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine**

3. РОМИ ТА БЕЗГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ

3.1 Роми

Згідно Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 47 600 осіб ідентифікували себе як роми. Проте, реальна цифра, вірогідно, є значно вищою. В останні роки багато міжурядових та неурядових організацій, міжнародних та українських, надали низку оцінок щодо кількості нинішнього ромського населення – від 120 000 до 400 000 осіб.²⁸ Експерти ОБСЄ виявили 3 основні причини настільки вражаючої різниці між офіційними та неофіційними цифрами:

1. в деяких районах багато ромів не мають ідентифікуючих документів та, таким чином, не є зареєстрованими в країні;
2. небажання ромів оголосити своє етнічне походження через страх, що вони стануть об'єктами дискримінації;
3. неправильний запис державними органами «ромів» як «румунів».²⁹

Коментуючи цю ситуацію, представник Державної міграційної служби України (надалі – ДМС України) зазначив:

«На жаль, ми маємо тільки перепис населення 2001 року, який вже застарілий.³⁰ Ми хотіли б провести новий перепис, проте він відкладається на 4-5 років через відсутність фінансових ресурсів. Ось чому наші цифри не змінилися – близько 50 000 ромів. Однак я не думаю, що це реальні цифри для України. Особисто я думаю, що не менше 100 000 ромів ... Безумовно, більше 100 000, може бути, навіть у два-три рази більше.»

²⁸ За оцінками Світового союзу ромів та місцевих ромських громадських організацій. Ці дані запозичені з: the Council of Europe Roma and Travellers Division, Estimates on Roma population in European countries, "ECRI Report on Ukraine (fourth monitoring cycle)" (ECRI Report on Ukraine), 8 грудня 2011. Доступно за посиланням: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Ukraine/UKR-CbC-IV-2012-006-ENG.pdf>; OSCE ODIHR, *Situation Assessment Report on Roma in Ukraine and the Impact of the Current Crisis*, 2014, стр. 11. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>; Roma Children in Ukraine: Photo Essay, 2006. Доступно за посиланням: https://www.unicef.org/ukraine/media_11430.html.

²⁹ ECRI, *ECRI Report on Ukraine (fourth monitoring cycle)*, 8 грудня 2011. Доступно за посиланням: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Ukraine/UKR-CbC-IV-2012-006-ENG.pdf>; OSCE ODIHR, *Situation Assessment Report on Roma in Ukraine and the Impact of the Current Crisis*, стр. 11, 2014. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>.

³⁰ Комітет з ліквідації расової дискримінації у *Заключних зауваженнях та рекомендаціях по двадцять другій та двадцять третій періодичних доповідях України* зазначив, що перепис населення, який мав бути проведений у 2016 р., був відкладений до 2020 р. Див. CERD Committee, *Concluding observations and recommendations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination on the combined twenty-second and twenty-third periodic reports of Ukraine*, CERD/C/UKR/CO/22-23, 4 жовтня 2016. Доступно за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fUKR%2fCO%2f22-23&Lang=en.

В Україні є різні етнічні групи, до яких належать роми.³¹ В основному вони живуть у західній і південній частинах України (а саме, в Закарпатській та Одеській областях). Роми також живуть у центральній частині країни (Київська, Черкаська та Полтавська області) та на тимчасово окупованих територіях України (Донецька та Луганська області України та АР Крим). Анексія АР Криму та збройний конфлікт на сході України призвели до внутрішнього переміщення великих груп населення, включаючи ромів. Незважаючи на те, що точна кількість осіб, які вимушені були переселитися всередині країни, невідома, УВКБ ООН оцінює, що в Україні близько 6000 ромів-переселенців.³² Більшість ромів в Україні є православними християнами.

Хоча більшість ромів в Україні мають громадянство, багато хто знаходиться під ризиком безгромадянства. В значній частині випадків, хоча вони мають право на українське громадянство відповідно до законодавства, вони не є документованими, і їх громадянство залишається невизначеним. Відсутність документів серед ромів є швидко поширеною та тривалою, іноді, між поколіннями, що ще більше посилює ризик безгромадянства та викликає серйозні проблеми з реалізацією прав людини.

3.2 Безгромадянство

Немає достовірних даних щодо точної кількості апатридів в Україні, тому що масштаби цієї проблеми ніколи не були ретельно проаналізовані. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 82 600 особи заявили, що вони не мають громадянства (з найбільшими групами, що знаходяться в Автономній Республіці Крим, Одеській, Донецькій та Дніпропетровській областях), та ще 40 400 осіб не вказали своє громадянство.³³ За даними ДМС України, станом на 2015 рік, 5 159 осіб без громадянства проживали на території України з посвідками на постійне проживання, і 574 – з посвідками на тимчасове проживання. Для порівняння, за даними Агентства ООН у справах біженців у Києві, станом на 30 червня 2017 року 5 463 особи без громадянства легально проживали на території України (з них 4 946 постійно). Уряд України не веде обліку апатридів, які проживають в Україні нелегально, і не має офіційної процедури визначення статусу особи без громадянства. Проте, за словами Представника Головного територіального управління Міністерства юстиції України в Одеській області, *«менше 1% людей недокументовано. Взагалі, у всіх інших людей є документи»*.

У 2015 році УВКБ ООН оцінило, що кількість апатридів в Україні коливається від 35 228³⁴ до 45 877.³⁵ Будь-яка з цих цифр визначає одну з найбільших громад апатридів в Європі.

³¹ Див. примітку 1.

³² UNHCR, *International Protection Considerations related to developments in Ukraine – Update II*, січень 2015. Доступно за посиланням: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1231/UKR%20Int%20Prot%20Cons%20UPDATE%20II.pdf>.

³³ Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Державного Комітету статистики України, *Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти*, 2004. Доступно за посиланням: http://2001.ukrcensus.gov.ua/d/mono_ukr.zip.

³⁴ UNHCR, *Population Statistics*. Доступно за посиланням: http://popstats.unhcr.org/en/persons_of_concern.

³⁵ UNHCR, *Populations*, Доступно за посиланням: <http://globalfocus-interim.unhcr.org/population>.

Жоден з опитаних представників зацікавлених сторін не зміг надати чітких даних щодо рівня безгромадянства в країні, ні серед ромського населення в Україні, ні загальної кількості ромів, які проживають в Україні.

«Оцінка рівня безгромадянства може базуватися на статистиці. На жаль, держава не знає (або не хоче знати) точної кількості ромського населення. Отже, масштаби безгромадянства неможливо точно визначити.»

Валентина Суботенко, український експерт з безгромадянства

Враховуючи відсутність чітких даних щодо рівня безгромадянства в Україні та невизначеності кількості ромів в Україні, кількість ромів без громадянства або тих, хто знаходиться під загрозою безгромадянства, також є невідомою. Єдиною статистикою, яка натякає на потенційну масштабістність проблеми безгромадянства ромів, є оцінка офісу українського Омбудсмана та ромських правозахисних неурядових організацій, яка стверджує, що близько 10-20% ромів в Україні не документовано. Це число, без сумніву, включає ромів-апатридів та ромів під ризиком безгромадянства в Україні.³⁶ Звіт про реалізацію державної політики щодо ромів 2015 року підтверджує цю інформацію.³⁷ Дослідження проводилося на основі інтерв'ю з 672 представниками ромської національності з шести регіонів, віком від 16 років, та 10 фокус-груп з лідерами ромських громад, посадовцями та ромськими правозахисниками-активістами.³⁸ Згідно звіту, серед респондентів-ромів 83% мали паспорт або інший ідентифікаційний документ, а решта 17% - недокументовані.³⁹ Також, 67% респондентів мають зареєстроване місце проживання, та решта 33% - ні.

Більш позитивні цифри надав пан Сергій Пономарьов, керівник Ромської програмної ініціативи в Міжнародному фонді «Відродження», який посилався на доповідь ВООЗ 2016 року, яка не є загальнодоступною. За його словами, цей звіт оцінює, що 90% дорослого ромського населення мають паспорти, а 95% ромських дітей мають свідоцтва про народження.

Здається, що існує певний консенсус щодо того, що в Україні недостатньо інформації для оцінки рівня безгромадянства ромів.

«Дуже важко сказати. У процентному співвідношенні, це неможливо сказати. Зважаючи на мій власний досвід, ця цифра – приблизно 10%.»

Микола Бурдуцький, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Харківської Громадської духовно-просвітницької організації «Чачімо»

«Я не можу вказати точну цифру, оскільки не маю об'єктивних даних. Згідно мого особистого досвіду, приблизно 10-20% ромів не мають документів.»

Максим Джум, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Громадської організації «Планета Добрих Людей»

³⁶ Ромська програмна ініціатива Міжнародного Фонду «Відродження» та коаліція ромських неурядових організацій, *Стан Реалізації Державної Політики Щодо Ромів*, 2015, стр. 10. Доступно за посиланням: http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/ZVIT_ROMA.pdf Згідно звіту, 17% ромів є недокументованими.

³⁷ Там же.

³⁸ Там же, стр. 15.

³⁹ Там же, стр. 10.

Проте, хоча більшість ромських правозахисників розуміють витoki і причини безгромадянства ромів, інші не завжди чітко розрізняють відсутність документів, ризик безгромадянства та безгромадянство як таке. Наприклад, двоє респондентів з Одеської та Закарпатської областей визначили «апатридів» як тих, хто не має документів, або як людей, які не можуть довести своє громадянство. З іншого боку, інші продемонстрували більш глибоке розуміння:

«Я думаю, що ця проблема є більш складною, оскільки більшість ромів, які постійно проживають на території України, мають право на отримання громадянства України відповідно до закону, але не мають документів, які визначають їх громадянство. Ось чому я особисто вважаю, що в Україні деякі громади ромів знаходяться під ризиком безгромадянства, а не є особами без громадянства. Наслідком цього є позбавлення доступу до адміністративних та медичних послуг.»

Сергій Пономарьов, керівник Ромської програмної ініціативи
у Міжнародному Фонді «Відродження»

4. ПРАВОВА БАЗА

4.1 Міжнародні та регіональні стандарти та механізми

Відповідно до ст. 9 Конституції, міжнародні договори мають пряму дію в Україні. Якщо існує конфлікт між національним законодавством та міжнародним договором, положення договору повинні мати перевагу. Проте Конституція залишається вищим законом, оскільки для України неможливо дотримуватися будь-якого міжнародного договору, який суперечить Конституції, без внесення змін до Конституції.⁴⁰

Україна є учасницею майже всіх договорів ООН про права людини.⁴¹ У 2002 році Україна приєдналася до Конвенції 1951 року про статус біженців. У 2013 році Україна приєдналася до Конвенції 1954 року про статус осіб без громадянства та Конвенції 1961 року про скорочення безгромадянства.

Як повноправний член Ради Європи, в 1997 році Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) 1950 року. Вона також є учасницею Рамкової конвенції про захист національних меншин. Україна ратифікувала Європейську конвенцію про громадянство в 2006 році з деякими заявами та застереженнями. Вона також підписала, але не ратифікувала Конвенцію Ради Європи про недопущення безгромадянства у зв'язку з правонаступництвом держав у 2006 році.

4.2 Національне законодавство та нормативна база

4.2.1 Громадянство

Закон України «Про громадянство України» № 2235⁴² закріплює принципи набуття громадянства як за народженням на території (*jus soli* – *право ґрунту*), так і набуття

⁴⁰ Буроменський М.В., *Міжнародне публічне право*, 2006. Доступно за посиланням: <http://readbookz.com/pbooks/book-34/ua/>.

⁴¹ Зокрема, Україна приєдналася до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права у 1973 р.; Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1969 р.; Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок у 1981 р.; Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання в 1987 році; Конвенції про права дитини в 1991 р.; Конвенції про права інвалідів у 2010 р. і Конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень в 2015 р.

⁴² Українське законодавство, яке регулює інші питання щодо громадянства, статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні, включає: Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» № 3773-VI від 22 вересня 2011 р., останні зміни від 18 червня 2016 року; Закон України «Про імміграцію» № 2491-III від 07 червня 2001 р., останні зміни від 25 червня 2016 року; Закон України «Про єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 5492-VI від 20 листопада 2012 р., останні зміни від 08 грудня 2016 р.; Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Правил оформлення і видачі паспорта громадянина України» № 320 від 13 квітня 2012 р., останні зміни від 06 жовтня 2015 р.; Указ Президента «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України» № 215/2001 від 27 березня 2001 р., останні зміни від 01 квітня 2016 р.

громадянства за походженням (*jus sanguinis* – право крові). Останній закріплено в ст. 7 (1): «Особа, батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України». Перший служить захистом від безгромадянства. Відповідно до ст. 7 (2) (4) (5) (6), діти іноземців, осіб без громадянства або біженців, які на законних підставах проживають на території України, які народилися на території України (включаючи знайд), є громадянами України з моменту їх народження.

Проте діти, народжені на території України, батьки яких не мають документів, що посвідчують особу, і не мають документального підтвердження їх постійного проживання в Україні, виходять за рамки цієї гарантії. Для таких дітей це створює перешкоди в процесі отримання документів, а отже, при набутті українського громадянства за народженням.

4.2.2 Безгромадянство

Визначення поняття «особа без громадянства» закріплено в Законі України «Про громадянство України» та Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Обидва закони визначають особу без громадянства як *«особу, яка не вважається громадянином будь-якою державою відповідно до її законодавства»*.

Це визначення не повністю відповідає положенням Конвенції 1954 року, оскільки воно не містить формулювання *«на підставі свого законодавства»*, що важливо для правильної інтерпретації та повного застосування положень Конвенції. Виключення формулювання *«на підставі свого законодавства»* означає, що особи, які відповідно до закону мають мати громадянство, але їм було відмовлено в ньому через невиконання (або дискримінаційне застосування) положень законодавства, можуть не вважатись особами без громадянства в цій країні. Через відсутність процедури ідентифікації та захисту осіб без громадянства вплив цієї прогалини може бути менш очевидним, однак, він є суттєвим, оскільки це може призвести до того, що апатриди не будуть ідентифіковані та будуть позбавлені захисту.⁴³

Правовий вакуум, що створює відсутність процедури визначення статусу безгромадянства в Україні, створює значну перешкоду для недокументованих осіб без громадянства, які проживають в Україні, в доступі до своїх законних прав та свобод відповідно до міжнародного та національного законодавства.

«Без національного механізму говорити про реалізацію конвенцій не має сенсу, оскільки тільки для осіб без громадянства, які на законних підставах перебули на території України з дійсними документами, існує механізм натуралізації та отримання дозволу на проживання.»

Дмитро Плечко, радник з правових питань
Агентства ООН у справах біженців в Україні

Позитивною тенденцією у цьому напрямку є проєкт поправки до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», підготовлений Державною міграційною службою України за власною ініціативою. Запропоновані зміни вводять

⁴³ ENS, *Protecting Stateless Persons From Arbitrary Detention: An Agenda For Change – A Report From ENS*, 2017, стр. 11. Доступно за посиланням: <http://www.statelessness.eu/resources/protecting-stateless-persons-arbitrary-detention-agenda-change>.

положення про встановлення процедури визначення статусу безгромадянства. Якщо цей законопроект буде прийнятий Верховною Радою України, закон забезпечить доступ до цієї процедури для кожної особи в Україні незалежно від законності їх перебування.⁴⁴ Проте внаслідок різноманітних недоліків законопроект був направлений парламентом уряду для його перегляду в січні 2017 року. Строк прийняття законопроекту та його остаточного тексту залишається незрозумілим.

4.2.3 Захист прав ромів та анти-дискримінаційні законодавство і політика

Роми становлять одну з найбільших етнічних меншин в країні,⁴⁵ і тому захист їх прав підпадає під дію антидискримінаційного законодавства України.⁴⁶

П.2 ч.1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 5207-VI від 06 вересня 2012 року, визначає дискримінацію як:

*«ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановлений цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правові підстави, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними».*⁴⁷

Більш того, згідно ч.1 ст. 161 Кримінального кодексу України, визнається злочином навмисне пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв для осіб на підставі їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, фінансового стану, місця проживання, мови або інших ознак. Жертвою такого злочину може бути громадянин України, а також іноземець або особа без громадянства. Санкція за це правопорушення відносить його до злочинів невеликої тяжкості, але ті самі дії, вчинені службовою особою, вважаються більш серйозним правопорушенням, за яке передбачено покарання у вигляді штрафу чи позбавлення волі на строк до п'яти років без права обіймати певні посади на строк до трьох років. Однак ця стаття нечасто застосовується. За інформацією ПРООН в Україні, у 2012 році було зареєстровано лише три так звані злочини на ґрунті ненависті,

⁴⁴ Порівняльна Таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Доступно за посиланням: <http://dmsu.gov.ua/images/files/nakazy/tab.pdf>.

⁴⁵ Надалі, у цьому звіті роми визначаються як «етнічна меншина», за винятком назви Указу Президента № 201/2013 від 08 квітня 2013 р. «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року», у якій роми називають національною меншиною.

⁴⁶ Закон України «Про національні меншини України» № 2494-XII від 25 червня 1992 р., останні зміни від 12 грудня 2012 р.; Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 5207-VI від 06 вересня 2012 р., останні зміни від 30 травня 2014 р.

⁴⁷ Інші антидискримінаційні стандарти викладені у двох правових актах, зокрема у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 8 вересня 2005 р., останні зміни від 30 травня 2014 р.; та у Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» № 875-XII від 21 березня 1991 р., останні зміни від 19 грудня 2017 р..

хоча НҰО повідомили про 19 випадків. Більш того, у 2012-2016 роках було лише сім судових рішень про злочини на ґрунті ненависті.⁴⁸

Проте офіс Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України та агентства ООН повідомляють про високий рівень дискримінації ромів та багатьох інших груп в Україні.⁴⁹ У жовтні 2016 року Комітет з ліквідації расової дискримінації привітав позитивні заходи, яких вживає Україна у боротьбі з дискримінацією, але підкреслив цілу низку подальших проблем та рекомендацій, у тому числі стосовно подолання дискримінації, стереотипів та упередження щодо ромів, і особливо стосовно вирішення небезпечної ситуації з ромами-переселенцями.⁵⁰

З 2013 року в Україні реалізується довгострокова національна Стратегія з захисту прав ромів.⁵¹ Вона спрямована на захист та інтеграцію ромів в українське суспільство та містить далекосяжні цілі, пов'язані з чисельними основними питаннями. Мета щодо ідентифікації та документування вимагає сприяння «*документуванню ромів, які перебувають на території України на законних підставах*». Тобто вона націлена лише для тих осіб, які легально проживають в Україні та мають документи, що підтверджують законність свого статусу. Роми без ідентифікаційних документів, у тому числі ті, які не мають громадянства або знаходяться під ризиком безгромадянства, виходять за рамки цієї мети, що, таким чином, підтримує її потенційний вплив.

У 2013 році, через кілька місяців після прийняття Стратегії, Кабінет Міністрів затвердив Національний план дій (НПД), що передбачає документування ромів, які на законних підставах проживають у країні. Заплановані заходи включають:

- (1) Спільні наради між Державною міграційною службою України, Державною реєстраційною службою України та ромськими НҰО;

⁴⁸ UNDP Ukraine, *Расовая дискриминация в Украине: чи очевидний прогрес?*, липень 2016. Доступно за посиланням: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2016/07/26/racial-discrimination-in-ukraine-is-progress-evident-.html>.

⁴⁹ Для більшших деталей, див. Уповноважений ВРУ з прав людини, *Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні*, 2015, стр. 552. Доступно за посиланням: www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Dopovid_2015_10b.pdf; *Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні*, 2016, стр. 156. Доступно за посиланням: www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Dopovid_2016_final.pdf; CERD Committee, *Concluding observations and recommendations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination on the combined twenty-second and twenty-third periodic reports of Ukraine*, CERD/C/UKR/CO/22-23, 4 жовтня 2016 р. Доступно за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fUKR%2fCO%2f22-23&Lang=en; CERD Committee, *Ukraine combined twenty-second to twenty-third periodic report*, CERD/C/UKR/22-23, 2016. Доступно за посиланням: <http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20318&LangID=E#sthash.By19x2Q2.dpuf>.

⁵⁰ CERD Committee, *Concluding observations and recommendations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination on the combined twenty-second and twenty-third periodic reports of Ukraine*, CERD/C/UKR/CO/22-23, 4 жовтня 2016 р., пункт 19. Доступно за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fUKR%2fCO%2f22-23&Lang=en.

⁵¹ Указом Президента України № 201/2013 від 08 квітня 2013 р. була прийнята Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. Доступно за посиланням: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/201/2013>.

- (2) Публікація та обмін інформацією про процедуру документування в ромських поселеннях;
- (3) Надання статистичних даних про ромів, які отримали ідентифікаційні документи.

Міністерство культури України ініціювало створення Міжвідомчої робочої групи з реалізації НПА. У листопаді 2016 року Міжвідомча робоча група провела перше засідання, основним результатом якого стало створення декількох галузевих підгруп, у тому числі з правових питань.⁵²

Проте ні Стратегія, ні НПА не містять чітких зобов'язань.⁵³ Більш того, не розглядаються проблеми анти-ромських упереджень та заохочення міжкультурного діалогу,⁵⁴ і обидва процеси мають незначний вплив на сьогоднішній день. Багато захисників прав ромів підкреслюють, що неналежне виконання Стратегії відбувається через відсутність координації на центральному рівні та відсутність ефективного механізму моніторингу.⁵⁵

Крім того, реалізація Стратегії та НПА ніколи не фінансувалася з державного бюджету. Замість цього очікувалось, що реалізація буде покриватися з місцевих бюджетів, видатки яких і так значно зросли.

⁵² Про першу зустріч міжвідомчої робочої групи по реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, від 07 листопада 2016 р., Міністерство культури України. Доступно за посиланням: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249465726&cat_id=244277212.

⁵³ Навроцький В, *Still un-integrated: Ukraine's Roma Integration Strategy leads nowhere*, лютий 2017 р. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/blog/still-un-integrated-ukraines-roma-integration-strategy-leads-nowhere/155>.

⁵⁴ Там же.

⁵⁵ Ромська програмна ініціатива Міжнародного Фонду «Відродження» та коаліція ромських неурядових організацій, Стан Реалізації Державної Політики Щодо Ромів, 2015, стр. 10. Доступно за посиланням: http://www.ombudsman.gov.ua/files/alena/ZVIT_ROMA.pdf.

5. ПРИЧИНИ БЕЗГРОМАДЯНСТВА РОМІВ

5.1 Безгромадянство ромів як наслідок здійснення права націй на самовизначення

5.1.1 а. Наслідки розпаду СРСР

Україна була у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) до проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. Після розпаду СРСР 26 грудня 1991 р., на мапі Європи з'явилися 15 нових незалежних держав. Для громадян СРСР це означало раптову зміну їх громадянства, адже громадянство Радянського Союзу вже не мало юридичної сили.

З того моменту пройшло вже більше 25 років, та в Україні досі залишається багато людей без документів, за виключенням їх паспортів чи свідоцтв про народження колишнього СРСР. Існують різні причини цього. Відсутні просвітницькі кампанії та спрощені процедури, спрямовані на осіб із недійсними паспортами колишнього СРСР. На індивідуальному рівні бездіяльність, як правило, обумовлена особистими обставинами, такими як низький рівень освіти та знання процедур, або проживання в сільській місцевості, відділеній від адміністративних центрів. Такі проблеми відносяться не лише до ромського населення. Однак, враховуючи глибоко вкорінене соціальне відчуження, якого зазнають роми, і той факт, що багато людей змушені жити в неформальних поселеннях, їхні претензії на громадянство України (і необхідні їм для цього докази), імовірно, зазнають непропорційно негативного впливу правонаступництва держави. Як пояснює пані Валентина Суботенко:

«Більшість ромів не мають документів для підтвердження їх особи чи громадянства; хоча роми фактично проживали в Україні під час початкового визначення загальної кількості громадян України, але не мають ніяких документів, які б підтвердили їх належність до громадянства України».

Відповідно до Закону України «Про громадянство України», особа з паспортом колишнього СРСР або без паспорта взагалі має право на громадянство України, якщо вона може підтвердити своє постійне проживання на території України на час становлення її незалежності.⁵⁶ На практиці, ця умова є складною для багатьох, і ті, хто не може її виконати, змушені звертатися до суду. Ситуація набагато складніша для дітей тих осіб, які мають недійсні документи, адже їм часто відмовляють в реєстрації народження. У ще гіршому становищі перебувають ті, хто приїхав до України з іншої (колишньої) радянської республіки на початку 1990 рр. Багато з цих людей є жертвами конфліктів законів про громадянство незалежних держав-правонаступників.

⁵⁶ Ст. 2 Закону України «Про громадянство України» 2001 р. встановлює приналежність до українського громадянства для всіх колишніх громадян колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) або набрання чинності Законом про громадянство України (13 листопада 1991 року) постійно проживали на території України.

Анастасія та Георгій прибули до України з Грузії у 1990 р. На момент прийняття першого українського закону про громадянство, вони постійно проживали на території України. Однак, Анастасія та Георгій досі не отримали громадянства України. Георгію вдалося оформити посвідку на тимчасове проживання в 1993 р., але Анастасія не має жодних документів для підтвердження її проживання в Україні з 1990 р. Наразі ані Україна, ані Грузія не визнають їх своїми громадянами (згідно з законодавством Грузії, вимогою отримання громадянства є постійне проживання на території Грузії станом на 1993 р.). Єдиний документ, який має Георгій, - його паспорт громадянина Грузинської Радянської Соціалістичної Республіки, а Анастасія – її свідоцтво про народження.

5.1.2 Роми Придністров'я

З 1992 року, після конфлікту в сусідній Молдові, на вузькій смузі супі між річкою Дністер та українським кордоном, було створено сепаратистський регіон, відомий як Придністров'я (або Придністровська Молдавська Республіка).⁵⁷ Міжнародне співтовариство, включаючи Україну, не визнає незалежність Придністров'я, сприймаючи територію як невід'ємну частину Молдови. Через політичне невизнання, документи, видані органами влади Придністров'я, не визнаються іншими державами, включаючи Україну. На індивідуальному рівні, наслідком є факт, що особи, які мають паспорт або свідоцтво про народження, видані самопроголошеною владою Придністров'я, будуть визнаватися *de jure* недокументованими на території України (за умови, що вони також не мають документів, виданих органами влади Республіки Молдова). Частіше це стосується осіб, які народилися на території Придністров'я на початку 1990-х років і постійно проживають в Україні. Особливо гостро це питання постає в Одеській області, яка межує з Придністров'ям. Згідно з невідтвердженими даними, роми складають менше 1% населення Придністров'я, проте деякі роми, ймовірно, перебувають під ризиком безгромадянства.⁵⁸ За останні десять років, населення Придністров'я зменшилося більш ніж на 14%, і зараз становить близько 475 000 осіб.⁵⁹ Експерти визнають цю групу людей, які мають лише придністровські документи, як осіб без громадянства.⁶⁰

Ситуація Придністров'я також створює ризик безгромадянства. Важливо відзначити, однак, що більшість мешканців Придністров'я також найчастіше є громадянами Росії чи Молдови (або обох вказаних держав).⁶¹ Однак для тих, хто має лише так зване

⁵⁷ За більш детальною інформацією про Придністров'я див.: Придністровський профіль, 13 грудня 2016 р. Доступно за посиланням: <http://www.bbc.com/news/world-europe-18284837>.

⁵⁸ Попередні результати перепису населення Придністров'я. Доступно за посиланням: <http://www.olvia.idknet.com/ol37-09-05.htm>.

⁵⁹ Ця цифра базується на порівнянні результатів двох переписів населення за 2004 та 2015 роки та опублікованих на офіційному веб-сайті самопроголошеного уряду Придністров'я: короткі попередні результати перепису населення Придністров'я в 2015 році, Міністерство економічного розвитку Придністров'я. Доступно за посиланням: <http://mer.gospmr.org/novosti/kratie-predvaritelnye-itogi-perepisi-naseleniya-pridnestrovyia-2015goda.html>.

⁶⁰ Представники уряду, ООН, науковці та представники ЗМІ, які приймали участь в інтерв'ю для цього дослідження.

⁶¹ Бринош І., Юридичні Привиди, Моніторинговий звіт, 2015, стор. 7. Доступно за посиланням: <https://www.izbirkom.org.ua/upload/izbirkom-report2015.pdf>.

«громадянство» Придністров'я, проблема безгромадянства залишатиметься актуальною до тих пір, поки територіальний конфлікт на території Придністров'я не буде врегульований на міжнародному рівні. Згідно з Законом України «Про громадянство України», Конвенцією 1989 року про права дитини та Конвенцією 1961 року про скорочення безгромадянства, діти, які народилися в Україні та які можуть опинитися під ризиком безгромадянства, враховуючи тих, чії батьки володіють лише документами Придністров'я, мають право на отримання громадянства України за народженням.

5.1.3 Вплив анексії Криму та збройного конфлікту на Сході

Протести на Майдані Незалежності в 2013-2014 рр. (також відомі як Євромайдан) у Києві, супроводжувалися окупацією та анексією з боку Російської Федерації Автономної Республіки Крим, збройним конфліктом у східних регіонах України (а саме в Луганській та Донецькій областях⁶²), та виникненням самопроголошених Луганської Народної Республіки (ЛНР) та Донецької Народної Республіки (ДНР).

В результаті, Українська держава втратила контроль над частиною своєї території. Окрім цього, ці події призвели до масового внутрішнього переміщення, з великою чисельністю ромів серед внутрішньо переміщених осіб (надалі – ВПО). Виходячи з даних неурядових організацій, Агентство ООН у справах біженців повідомило, що близько 6000 ромів були переміщені з січня 2015 року.⁶³ ВООЗ надає дані про близько 10 000 переміщених ромів з квітня 2015 року.⁶⁴ Це становить приблизно 1-1,5 % від загальної кількості внутрішньо переміщених осіб, 642 861 тис., 97% з яких із Східної України.⁶⁵ Хоча цей відсоток дуже низький, внутрішньо переміщені особи серед ромів – особливо вразлива категорія через їх маргіналізовану позицію в суспільстві.⁶⁶ Відповідно до оцінки потреб ромів серед внутрішньо переміщених осіб у Харківській, Луганській та Одеській областях, переважна більшість респондентів втратили свої особисті документи або ніколи не мали жодного.⁶⁷

У відповідь на кризу внутрішнього переміщення, Парламент України прийняв Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»

⁶² Тут і надалі термін “область” використовується у значенні “регіон”, у відповідності до адміністративно-територіального поділу України.

⁶³ UNHCR, *International Protection Considerations related to developments in Ukraine – Update II*, січень 2015р. Доступно за посиланням: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1231/UKR%20Int%20Prot%20Cons%20UPDATE%20II.pdf>.

⁶⁴ ВООЗ та партнери зосереджують увагу на ромському населенні в Україні, квітень 2015 р. Доступно за посиланням: <http://www.euro.who.int/en/countries/ukraine/news/news/2015/04/who-and-partners-increase-focus-on-roma-population-in-ukraine>.

⁶⁵ UNHCR, *International Protection Considerations related to developments in Ukraine – Update II*, Січень 2015 р. Доступно за посиланням: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/1231/UKR%20Int%20Prot%20Cons%20UPDATE%20II.pdf>.

⁶⁶ OHCHR, *Report on the human rights situation in Ukraine*, 15 November 2014. Available at: http://www.un.org.ua/images/stories/FINAL_OHCHR_seventh_report_Ukraine_20.11.14_before_launch.pdf.

⁶⁷ ВООЗ та партнери зосереджують увагу на ромському населенні в Україні, квітень 2015 р. Доступно за посиланням: <http://www.euro.who.int/en/countries/ukraine/news/news/2015/04/who-and-partners-increase-focus-on-roma-population-in-ukraine>.

№ 1706-VII від 20 жовтня 2014 року, яким встановлена процедура реєстрації ВПО та видачі відповідної довідки. Проте, довідку можуть отримати тільки ВПО з документами, які посвідчують особу, що робить таку процедуру недоступною для недокументованих ВПО або тих, хто втратив свої документи під час переміщення. Згідно з даними УВКБ ООН, багато ромських переселенців не мали жодних документів до конфлікту на Сході України або втратили їх.⁶⁸ Крім того, як пояснив Микола Бурлуцький, ромський соціально-медичний медіатор, Голова Харківської Громадської духовно-просвітницької організації «Чачімо»:

«Особливо зараз, коли є багато переселенців з територій активного збройного конфлікту. Деякі бази даних знаходяться на території так званих самопроголошених Донецької та Луганської Народних Республік. Тому, іноді, немає можливості довести точну інформацію. Такі ситуації залишаються в правовому вакуумі».

Україна не визнає незалежності ЛНР та ДНР. Усі документи, видані органами цих самопроголошених республік є недійсними на території України. На практиці це означає, що діти, народжені на території ЛНР або ДНР, знаходяться під ризиком безгромадянства, якщо батьки не звернуться за отриманням свідоцтва про народження на території, контрольованій владою України. Аналогічним чином, для дітей, народжених в окупованому Криму, який також вважається невід'ємною частиною України, батьки повинні звернутися за свідоцтвом про народження на територіях під контролем органів влади України. Поправки до Цивільного процесуального кодексу України від 4 лютого 2016 року запроваджують спеціальну судову процедуру для встановлення фактів народження на тимчасово окупованих територіях України.⁶⁹ На практиці ця процедура є ефективною, хоча вона може бути тривалою та коштовною, оскільки батьки повинні виїжджати до регіонів, які контролює уряд України, і сплатити судовий збір. Для ромських сімей з низьким рівнем доходів, ці витрати можуть стати серйозною перешкодою для документування своїх дітей.

Важливим правовим здобутком є включення ВПО та тих, хто подав заявку на реєстрацію у якості ВПО, як окремої категорії, що має право на безоплатну правову допомогу з питань реєстрації. Проте вимога пред'явити докази в суді все ще існує. Широко розповсюджена дискримінація, з якою стикаються роми, в тому числі попередній негативний досвід звернень до органів влади, може призвести до того, що менша кількість ромів бажатиме піти цим шляхом. Навіть тим, хто бажає цього досягти, потрібен паспорт або інший документ, що посвідчує особу, для виїзду з окупованої території Криму на територію, контрольовану урядом. Багато з недокументованих ромів потрапляють у пастку на окупованій території без будь-яких можливостей легального в'їзду на територію України, що контролюється урядом. Деякі з них намагаються потрапити на територію Росії та звернутися там за захистом у якості шукачів притулку,

⁶⁸ УВКБ ООН, *Рекомендації по вопросу международной защиты, связанные с событиями в Украине — дополненная версия II*, січень 2015. Available at: <http://www.refworld.org.ru/docid/54eb03664.html>. Відповідно до інформації отриманої УВКБ ООН від НУО в Харківській області, серед 468 ромів-переселенців з Донецької області, 42 % були недокументовані (стр. 13).

⁶⁹ Відповідно до інформації, наданої УВКБ ООН Міністерством юстиції України, на підставі рішень суду відповідно до статті 257-1 Цивільного процесуального кодексу України, 14 692 фактів народження, що мали місце на тимчасово окупованій території України, між 21.02.2016 по 30.06.2017, були зареєстровані.

однак цей варіант може бути ще складнішим та більш ризикованим.⁷⁰ Сумна реальність полягає в тому, що наразі немає шляхів прямого вирішення цієї проблеми.

5.2 Національні правові процедури: прогалини та складність

5.2.1 Питання реєстрації народження

Як держава-учасниця Конвенції 1989 року про права дитини та Конвенції 1961 року про скорочення безгромадянства, Україна несе міжнародні зобов'язання щодо забезпечення негайної реєстрації народження кожної дитини, яка народилася на її території, а також щодо права набуття громадянства України за народженням. Ст. 144 Сімейного Кодексу України передбачає зобов'язання зареєструвати народження дитини протягом місяця від дня народження. Проте існують приховані перешкоди в різних підзаконних актах.

Основними нормами законодавства про реєстрацію народження є Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» № 2398-VI від 1 липня 2010 р. та Постанова Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні» № 52/5 від 18 жовтня 2000 р. Останній акт містить дві основні перешкоди для реєстрації народження.

По-перше, недокументовані батьки не можуть реєструвати народження їхніх дітей, що призводить до успадкування відсутності документів та ризику безгромадянства. Це суперечить принципам недискримінації та найкращих інтересів дитини, які закріплені відповідно у статтях 2 та 3 Конвенції про права дитини, в результаті чого порушується право дитини на реєстрацію народження та набуття громадянства, закріплене у статті 7 Конвенції про права дитини.

Недокументовані батьки, які бажають зареєструвати народження дитини, повинні спершу встановити своє громадянство. Тільки у разі успішного звернення до ДМС України або до суду, надається можливість зареєструвати народження дитини. Для деяких ромів ця проблема є особливо гострою через необізнаність про процедури державної реєстрації, їхні страхи звернення до державних органів влади та їх проживання в ізольованих таборах.⁷¹ Через недоліки чинного законодавства молоде покоління страждає від відсутності жодних документів у їх батьків.

Руслану 16 років. Хоча він досяг віку, за якого він може звернутися за паспортом, він досі його не має. Він також не має свідоцтва про народження. Через те, що його батьки не мають документів, що посвідчують особу, він не може отримати такі документи. Він не звернувся ще за жодним із документів, пояснюючи це тим, що спочатку це мають зробити його батьки. Однак, його мати припинила спроби отримати документи після повідомлення сільської ради про необхідність особистої присутності вже її матері під час подання заяви. Ситуація

⁷⁰ Для більшої інформації по темі ромських біженців зі Східної України у Російській Федерації дивіться ADC Memorial, *ROMA and WAR in Eastern Ukraine: Refugees, Displaced Persons, Victims of Violence, Human Rights Report*, 2015. Доступний за посиланням: <http://adcmemorial.org/wp-content/uploads/RomaENGwww.pdf>.

⁷¹ Табори – самоорганізовані ромські поселення.

Руслана не зміниться. Він хоче навчатися та оволодіти грою на музичних інструментах, проте він мусить виконувати важку фізичну працю або жебракувати з матір'ю на кладовищі через відсутність документів.

Іншою передумовою для реєстрації народження є медична довідка, що підтверджує факт народження дитини, або, у випадку народження поза медичною установою, документ, виданий спеціально створеною медичною консультативною комісією.⁷²

Ромські жінки іноді народжують вдома через такі фактори, як відстань між їх домітками та медичними закладами, неможливість оплатити пологи у лікарнях та дискримінаційне ставлення до ромських жінок з боку медичного персоналу. Хоча деякі ромські жінки мають позитивний досвід отримання медичної допомоги та лікування в Україні,⁷³ міжнародні організації неодноразово повідомляли про випадки жорстокого поводження та відмови лікарів надавати медичну допомогу ромським жінкам.⁷⁴ Така дискримінаційна практика надання медичної допомоги створює порочне коло у питанні документування: одна з перешкод надання медичної допомоги - це відсутність документів серед ромського населення, але відсутність доступу до медичних послуг ромських жінок створює перешкоди для документування ромських дітей, тобто ця проблема переходить до наступного покоління.

«Інша ситуація, коли роми народжують дітей в своїх таборах. Оскільки табори, як правило, закриті для сторонніх людей, співробітники міграційної служби не можуть потрапити туди, навіть для поліції це важко».

Представник Державної Міграційної служби України

Анастасія народила трьох своїх дітей в пологовому будинку та п'ятьох вдома. Вона має медичні довідки для трьох дітей, які народилися в пологовому будинку. Тільки ці троє дітей мають можливість відвідувати школу.

Якщо немає медичного підтвердження народження дитини, для реєстрації народження дитини в більшості випадків буде необхідне рішення суду про встановлення факту народження дитини. Звернення до суду може бути довготривалою процедурою і потребує правової обізнаності для подання заяви, сплати судового збору та доказів. Дуже часто роми не можуть отримати доступ до цієї процедури через бідність, відсутність знань про процедуру, проживання в районах, що знаходяться далеко від адміністративних центрів та небажання з'являтися в суді.

На протязі п'ятих років Ганна намагалася отримати документи для себе та для своїх синів, звертаючись до територіального підрозділу міграційної служби, сільської ради та до

⁷² Ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я» № 9 від 9 січня 2013 р.

⁷³ ERRC, *Submission to the United Nations Committee on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women at its 45th Session*, стр. 6. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/media/04/3D/m0000043D.pdf>; OSCE ODIHR, *Situation Assessment Report on Roma in Ukraine and the Impact of the Current Crisis*, 2014, стр. 22. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>.

⁷⁴ Там же, стр. 22.

місцевого депутата. Для того, щоб отримати паспорт, вона потребує доказів проживання на території України. Вона могла б звернутися за такими доказами до архіву, за наявності належної юридичної допомоги. Однак, оскільки вона намагається отримати документ самостійно, вона не усвідомлює такої можливості.

Існує також штраф за несвоєчасну реєстрацію народження (понад місяць з дня народження) в розмірі 17,00 – 51,00 гривень⁷⁵ (станом на січень 2017 р.), що може бути перешкодою для багатьох ромських сімей.

5.2.2 Легалізація перебування недокументованих осіб

Чинне законодавство України оминає увагою недокументованих осіб. Кожна правова норма, що регулює набуття ідентифікаційного документу, потребує доказів легального перебування на території України, що передбачає наявність хоча б одного з документів, що посвідчують особу. Це означає, що особи без громадянства або ті, хто знаходиться під ризиком безгромадянства без жодних документів, юридично не існують в Україні. Ці люди відсутні в будь-якому реєстрі органів влади України. Без жодних документів вони не можуть звернутися до будь-яких державних органів влади або вирішити питання їхнього юридичного неіснування. Ця ситуація є більш несприятливою для ромського населення, оскільки вони не тільки страждають від цих правових прогалин, але також і від дискримінаційного застосування законів.

У чинному національному законодавстві України відсутня процедура визначення статусу особи без громадянства. Як показує сучасна вітчизняна практика, без прийняття підзаконних актів, закон не може бути повноцінно реалізований. Таким чином, навіть у разі прийняття законодавчих змін щодо встановлення процедури визначення статусу особи без громадянства, їх реалізація, ймовірно, буде відкладена до затвердження підзаконних процедурних актів.

Відповідно до Закону України, єдиним чинним та спеціально призначеним документом для осіб без громадянства є проїзний документ. Однак, недокументовані особи не можуть отримати проїзний документ через передумову отримання посвідки на постійне проживання.⁷⁶ Єдиним винятком є те, що недокументовані особи, що мали посвідку на постійне проживання в країні, починаючи з 1991 року, можуть звернутися до суду для легалізації перебування. Проте, як пояснила Валентина Суботенко:

«Заявник несе тягар доведення фактів, пов'язаних із фактом встановлення громадянства. Багато ромів не можуть подати необхідні документи через відсутність достатніх знань [щодо процедури]».

Ще одним бар'єром є той факт, що особи без громадянства наразі не мають права на безоплатну правову допомогу від держави. Без правової допомоги надзвичайно важко орієнтуватися в правових процедурах.

⁷⁵ Відповідно 0,6 – 1,8 євро.

⁷⁶ Постанова Кабінету Міністрів України № 152 від 7 травня 2014 р.

*З 15 ромських респондентів лише один відвідував навчальний заклад. Незграмотність може стати одним з основних бар'єрів для звернення до державних органів влади. Наприклад, **Олександр**, 31-річний ромський чоловік, який проживає в Одесі, легко плутається навіть в назвах вулиць, де розташовані державні установи. Він не розуміє, куди представники місцевої влади кажуть йому навідатися, та, що вони радять йому зробити. Без належної юридичної допомоги він ризикуює залишитися недокументованим решту свого життя.*

Заявник також повинен зібрати докази для звернення до суду та сплатити судовий збір у розмірі 320 грн (станом на січень 2017 р.).⁷⁷

«Іноді ця ситуація доходить до абсурду, тому що роми не можуть навіть отримати рішення суду, оскільки для цього потрібно пред'явити документ, що посвідчує особу. Право отримати рішення в суді замість заявника також не може бути переданим адвокату, оскільки для оформлення та укладання договору з адвокатом необхідний паспорт. Необхідні інші можливості отримати судові рішення у даних випадках.»

Максим Джум, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Громадської організації «Планета Добрих Людей»

ДМС України не несе відповідальності за не документування таких осіб, навіть якщо в них наявні докази проживання на території України з 1991 р. Натомість, їх перенаправляють до суду.

Мар'ям народилася в Грузії і переїхала з родиною до України в 1990, коли їй було 10 років. Коли їй виповнилося 15, Мар'ям неофіційно вийшла заміж та переїхала жити до чоловіка. За допомогою своєї матері, у 2016 році Мар'ям отримала паспорт громадянки України через судову процедуру, яка тривала впродовж шести років. Вони мали повторно отримати свідоцтво про народження у Консульстві Грузії і потім розпочати судовий процес. Мар'ям довелося заощаджувати гроші для сплати судового збору, через що вона не могла купити їжу для своїх дітей. Нарешті, коли їй вдалося отримати паспорт, виникла інша проблема, - вона має отримати свідоцтва про народження для своїх дітей. Деякі з її дітей народилися вдома, водночас, Мар'ям називала різні прізвища дітей в пологовому будинку, що може ускладнити судову процедуру.

В той же самий час, **Еліна** втратила документи, коли вона була дитиною, після загибелі батьків. Еліну та її п'ятьох братів та сестер забрали до різних сімей, де ними належним чином не опікувалися. Минулого року Еліна звернулася водночас до територіального підрозділу ДМСУ та до Головного Управління ДМС України в Одеській області. На щастя, в архіві було знайдено достатньо доказів підтвердження її проживання в Україні в 1991 р. та наразі Еліна чекає на рішення по своїй справі.

У тих випадках, коли заяву до ДМС України прийнято одразу до розгляду, існує фінансова перешкода. Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 203 регламентує накладання штрафу за адміністративне правопорушення у розмірі 510,00 – 850,00 грн (станом на січень 2017 р.)⁷⁸ для осіб, які проживають в Україні з недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився.

⁷⁷ Відповідно 11 евро.

⁷⁸ Відповідно 18-29 евро. 23 лютого 2017 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні законопроект №5442, який пропонує значно підвищити суму штрафу до еквіваленту 56-170 евро.

*Незважаючи на те, що впродовж усього життя вона живе у Україні, єдиний ідентифікаційний документ, який має **Вікторія**, — це недійсна посвідка на проживання в Україні. Вона мала цю посвідку протягом п'яти років — протягом терміну постійного проживання, необхідного для звернення за громадянством України. Вона звернулася до Одеського міського центру обліку бездомних осіб, де їй було проінформовано про те, що вона може отримати документи тільки після сплати штрафу за нелегальне перебування в Україні з того моменту, коли термін дії її посвідки закінчився. Вікторія відмовилася сплачувати штраф і досі не має жодних документів.*

6. УСКЛАДНЮЮЧІ ФАКТОРИ

6.1 Нестача координації та недостатній рівень обізнаності державних органів

Деякими ключовими органами влади, відповідальними за вирішення питання безгромадянства в Україні є ДМС України, Міністерство юстиції України, Національна поліція України та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Міністерство культури України та Міністерство соціальної політики України також виконують певні обов'язки у цій сфері. Суди, як незалежні інститути державної влади, також мають свою роль у цьому питанні. Незалежно від масштабів проблеми безгромадянства серед ромів в Україні, опитування представників органів державної влади не продемонстрували повну обізнаність з цього питання.

«До того моменту, як ви не поставили це питання, певно, ми ніколи не пов'язували питання документування та соціального захисту ромів з питанням безгромадянства. Цю тему слід обговорювати».

Аксана Філіпішина, Представник Уповноваженого ВРУ з прав людини з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної нерівності

Погоджуючись з проблемою відсутності документів серед ромів, органи влади не висловлювали занепокоєння тим, що це може привести до проблеми безгромадянства. Також ними не було вказано інші можливі причини безгромадянства серед ромів в Україні. Хоча посадовці розглядають проблему відсутності документів та безгромадянства серед ромів як індивідуальну проблему, вони випускають системний характер проблеми, що можна прирівняти до структурної дискримінації, яка стосується багатьох ромів, які проживають в Україні.

Один з викликів полягає в тому, що не має єдиного органу, який відповідатиме за проблему безгромадянства в країні. У той час як компетенції розподіляються між державними установами, вони також є спільними. Це створює середовище фрагментації, де окремі установи можуть вважати, що вирішення цієї проблеми залежить від інших державних органів. Оскільки окремі органи влади займаються обмеженим колом питань, з якими стикаються недокументовані роми, та має місце недосконала комунікація між установами, відповідні державні інституції не розвинули всебічного розуміння цієї проблеми. Відповідно, немає загальної концепції вирішення цієї проблеми. В результаті, сприйняття проблеми відсутності документів серед ромів та проблеми безгромадянства, відрізняється як на центральному та місцевому рівнях, так і в різних регіонах України.

«Якщо ви зустрінетесь з представниками Міністерства культури, вони нададуть вам докладнішу інформацію про це [щодо реалізації Стратегії]».

Я вважаю, що ви маєте звернутись з приводу цього питання до відповідного міністерства та Державної Міграційної служби України [з приводу питання щодо відсутності документів, що може призвести до проблеми безгромадянства].

Можливо, було б навіть краще поговорити з компетентним міністерством або з всеукраїнськими громадськими організаціями, які займаються проблемами ромів. Правозахисники можуть назвати перешкоди, з якими вони стикаються у своїй діяльності [щодо підвищення рівня обізнаності про проблеми ромів]».

Представник Міністерства юстиції України

Органи влади притримуються позиції, що національні правові рамки в цьому питанні є належними. Вони не в змозі виявити, де саме закон не відповідає міжнародним стандартам. Існує також неправильне уявлення про те, що закон застосовується належним чином для всіх без дискримінації.

«Ще до впровадження Конвенцій ООН про безгромадянство, національний закон про громадянство вже був розроблений у повній відповідності до положень Конвенцій».

Представник ДМС України

«Рівень реалізації закону дуже високий. Якщо не брати до уваги особистісний фактор та ексцеси, Україна навіть випереджає інші держави».

Представник Головного територіального управління Міністерства юстиції України в Одеській області

Навпаки, представники громадянського суспільства мають зовсім інший погляд:

«Ситуація така ж, як і з згаданою стратегією щодо ромів в Україні, яка була прийнята, але не була належним чином реалізована. Я вважаю, що подібна ситуація пов'язана не лише з безгромадянством, однією з головних сучасних проблем нашої держави є ситуація, коли документи de jure підписані, але на практиці не реалізуються [щодо виконання міжнародних зобов'язань у сфері безгромадянства]».

Микола Бурлуцький, ромський соціально-медичний медіатор та Голова Харківської Громадської духовно-просвітницької організації «Чачімо»

«Зрозуміло, що через конфлікт та низку соціальних труднощів, питання дотримання Україною міжнародних конвенцій про права людини не є пріоритетом. Однак, очевидно, Україна не виконує свої міжнародні зобов'язання».

Ольга Веснянка, журналіст ромського радіо «Чірікло» та «Громадського радіо», ромський правозахисник

Важливо також зазначити, що поширеним є інституційний расизм щодо ромів, коли деякі з органів влади розглядають представників цієї меншини крізь призму стереотипів та упереджень. Такі упередження можуть бути однією з причин низької кількості спільних ініціатив державних органів влади, ромських громад та ромських правозахисників. У деяких областях є позитивні приклади з окремих питань, однак, досі не було започатковано ніяких ініціатив на центральному рівні, які могли б призвести до більш плідної співпраці між самими ромами та іншими зацікавленими сторонами.

«Що стосується ромів, то ситуація тільки погіршується стереотипами та відсутністю поваги до ромської національності. Зокрема, коли неосвічені роми звертаються до державних установ, їх навіть можуть попросити негайно вийти з кабінету. Були випадки,

коли наші співробітники супроводжували осіб, яких раніше просили залишити приміщення. Коли роми приходять у супроводі, тон та манери спілкування змінюються, як і ставлення до цих людей, оскільки представники влади бачать освічених людей, з якими вони зможуть поспілкуватися на положення закону».

Микола Бурлуцький, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Харківської Громадської духовно-просвітницької організації «Чачімо»

Порівняно з рівнем розуміння та сприйняття питання з боку представників інших органів державної влади, Секретаріат Уповноваженого ВР України з прав людини продемонстрував значно вищий ступінь обізнаності та прихильності. Крім того, питання, пов'язані з дискримінацією, документів та безгромадянством ромів, постійно розглядаються в щорічних звітах Уповноваженого ВРУ з прав людини.⁷⁹

6.2 Дискримінаційне застосування положень законодавства

«Я вважаю, що сам факт бездіяльності держави щодо проблеми безгромадянства та розглядання цієї проблеми як проблеми індивідуального характеру, певною мірою представляє собою дискримінацію. Якщо люди, які де-факто є громадянами України, не можуть користуватися захистом держави, це вже свідчить про дискримінацію».

Микола Бурлуцький, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Харківської Громадської духовно-просвітницької організації «Чачімо»

Дискримінація є як причиною, так і наслідком безгромадянства. Вона також створює додаткові перешкоди для доступу ромів до основних прав та свобод, особливо тих, які не мають громадянства або тих, хто піддається ризику безгромадянства.

Більшість з опитаних представників зацікавлених сторін (11 з 16) назвали дискримінацію одним з головних факторів, що впливають на відсутність документів серед ромів. Вони також навели приклади прямої дискримінації на різних рівнях, іноді маючи на увазі багаторівневу дискримінацію, наприклад, щодо ромських переселенців. Слід підкреслити, що в законодавстві України не має жодних положень, які б безпосередньо дискримінували ромів чи будь-які інші національні меншини. Однак, існує серйозне занепокоєння щодо дискримінаційної реалізації багатьох положень.

«Я можу вам сказати, що результати дослідження, проведеного ПРООН в Україні, будуть невдовзі опубліковані. За результатами цього дослідження, найнижчий рівень толерантності в Україні – по відношенню до ромів. На другому місті – члени спільноти ЛГБТ».

Аксана Філіпішина, Представник Уповноваженого ВРУ з прав людини з
питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної нерівності

⁷⁹ Уповноважений ВРУ з прав людини, Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, 2015. Доступно за посиланням: http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Dopovid_2015_10b.pdf. Уповноважений ВРУ з прав людини, Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, 2016. Доступно за посиланням: http://www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Dopovid_2016_final.pdf.

Як підкреслила пані Аксана Філіпішина, нетолерантне відношення до ромів широко спостерігається навіть серед найосвіченіших членів суспільства, таких як судді, прокурори та вчителі. Вона також посилалася на ромів, як на групу, яка піддається множинній дискримінації на основі етнічної приналежності, статі, віку, соціально-економічного становища та навіть місця проживання, як у випадку ромів-переселенців.

В цілому, представники зацікавлених сторін, як правило, погоджуються з тим, що роми стикаються з високим рівнем дискримінації з боку працівників поліції, а також через підтримку негативних стереотипів засобами масової інформації. Можливо, найтяжчими є дискримінаційні настрої органів державної влади, чії рішення можуть призвести до відмови у документуванні ромів. Те, що роми отримують відмови від органів державної влади на підставі лише факту їх етнічної приналежності, негативно впливає як на особу, так і на громаду, адже інші відмовляються звертатися до органів влади, які справедливо сприймаються ромами як дискримінаційні інститути.

У Христини були всі документи до пограму 2002 року, включаючи паспорт, свідоцтво про народження та документи на нерухоме майно. Коли її родина була змушена покинути свій дім та переїхати до іншого села, вони втратили всі свої документи. Пізніше Христина намагалася звернутися до територіального управління міграційної служби з запитом про повторну видачу втрачених документів, але за це в неї вимагали хабар у розмірі 5000 гривень.⁸⁰ На щастя, за допомогою ромського соціально-медичного медіатора, Христині вдалося отримати документи для себе та її доньки через Головне управління ДМС України в Одеській області. Наразі вона чекає на отримання свідоцтв про народження для синів, для того, щоб звернутися за їх паспортними документами.

Про одну зі справ щодо відмови у видачі паспорту керівництвом ДМС України було повідомлено паном Максимом Джумом, ромським правозахисником. Він також повідомив, що деякі роми приховують свою етнічну приналежність (ромську національність), щоб уникнути дискримінації.

«Безумовно є випадки прихованої дискримінації, коли людина ромської національності каже, що вона за національною приналежністю молдованин чи болгарин, для того щоб уникнути відмови у працевлаштуванні, освіті тощо. Напевно, у деяких громадах їх представники чітко та відкрито заявляють, що вони не хочуть мати ромів серед них.

Крім того, державні службовці зазвичай діють дуже ввічливо та коректно, але потім відмовляють у наданні послуг, посилаючись на певні положення законодавства. Однак, через низький рівень освіти, роми не можуть оскаржити таку відмову.

Існує також негативне ставлення до них. Я спостерігав за випадком, коли один з керівників Державної міграційної служби відмовив у видачі паспортів для ромів».

Максим Джум, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Громадської організації «Планета Добрих Людей»

⁸⁰ Відповідно 172 євро.

6.3 Соціально-економічне становище

Складні умови життя ромської громади в Україні тісно пов'язані із широко розповсюдженою та глибоко вкоріненою дискримінацією та соціальним відчуженням ромів в країні. Як свідчать численні висновки Комітету ООН з прав людини,⁸¹ Комітету з економічних, соціальних та культурних прав,⁸² Комітету з ліквідації расової дискримінації⁸³ та ОБСЄ,⁸⁴ рівень дискримінації та соціального відчуження ромів в Україні залишається тривожним та потребує комплексних заходів від Уряду України.

Переважаюча більшість ромів в Україні ведуть осілий спосіб життя з незначними винятками в західних регіонах країни.⁸⁵ Проте українська влада підкреслює, що роми живуть компактно, а іноді й окремо від решти населення країни в самоорганізованих поселеннях, як виправдання нездатності вирішити питання документування. Такі поселення відомі нам як «табори», що сприймаються у якості закритої громади, до якої неможливо отримати доступ стороннім особам.

«Існує багато причин відсутності документів серед ромів. Історично склалося так, що батьки молодих ромів жили без документів. Ще однією з причин є байдужість. Раніше роми вели кочовий спосіб життя, і деякі з них досі живуть у такий спосіб. Протягом 10 років вони перебувають в одному місці, а потім переселяються до іншого. Кожна сім'я може розповісти свою історію».

Мирослав Горват, Депутат Ужгородської міської ради, Голова Закарпатського обласного молодіжного ромського об'єднання «Романі Черхень»

Представник Державної міграційної служби України, журналіст Євгенія Генова та ромський правозахисник Сергій Пономарьов відзначили, що однією з головних перешкод на шляху вирішення проблеми документування ромів є закритий характер ромських спільнот.

81 UN Human Rights Committee, *Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine*, CCPR/C/UKR/CO/7, 22 серпня 2013. Доступно за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsmmmCeqXycPD0V5Gxrp8KtsHy5GodES9JN160zvbTpKt9tFNcLy3UfJ8sprv1qKbOuTFEfz8FwX%2BJW7yhAVTY8h%2BmdQj2Ov6ZqsZ1azOebe>.

82 CESC Committee, *Concluding observations on the sixth periodic report of Ukraine*, E/C.12/UKR/CO/6, 13 червня 2014. Доступно за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmIBEDzFEovLCuWxT7OYZyYjJGL8qwRLmzDL8tc2STiEn3t8KwBM0jpDvbVM%2BzIo6xCBUMU4OgfAJWTZTHXUCy5ZJYqtbDmr9XTsIOfshkr9IYHy%2BIA9pSLIew>.

83 CERD Committee, *Concluding observations on the twenty-second and twenty-third periodic reports of Ukraine*, CERD/C/UKR/CO/22-23, 4 жовтня 2016. Доступно за посиланням: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhslSEby%2BygeUDwTljrN%2BvxKXdrKjqLH500j%2F4qhjepfztqYzWA33nKWZuT54ddrOtiOFCMqY%2FyXo6X7jRagvTdy082frA%2FXg97yPKm2dGTpq50zA8RtKL4K16mKkWvZvAA%3D%3D>.

84 OSCE ODIHR, *Situation Assessment Report on Roma in Ukraine and the Impact of the Current Crisis*, серпень 2014. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>.

85 ERRC, *Ukraine: Country Profile 2011-2012*, 2013, ст. 7. Доступно за посиланням: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/ukraine-country-profile-2011-2012.pdf; Bunescu, I, *Roma in Europe: The Politics of Collective Identity Formation*, Routledge, квітень 2016, ст. 66. Доступно за посиланням: <https://books.google.com.ua>.

«Я розмовляв з багатьма ромами і вони висловлюють страх того, що мають покинути табір та звернутися до державних службовців, яких вони не знають. Тому їм особливо потрібна юридична допомога неурядових організацій».

Представник ДМС України

Представник ДМС України також повідомив, що практика народження дітей в таборах є причиною відсутності свідочств про народження. Але така самоорганізація є насамперед результатом тривалого відчуження ромської спільноти та її дискримінації.

«Важко собі уявити, що в бідному віддаленому селі, де дуже різні люди без громадянства живуть вже протягом 20 років, саме ромська сім'я (яка, як правило, незграбна з низьким рівнем формальної освіти), що живе за межею бідності, звертається до територіального органу міграційної служби (зазвичай до найближчого адміністративно-територіального центру), з метою отримання громадянства для дитини. Це майже фантастична історія, оскільки це не відбувається у реальному житті. Взагалі ромська спільнота має особливе ставлення до документів».

Ольга Веснянка, журналіст ромського радіо «Чірікло» та «Громадського радіо», ромський правозахисник

Хоча більшість ромів ведуть осілий спосіб життя, деякі навпаки, дуже часто змінюють місце проживання. Як стверджують ромські правозахисники Сергій Пономарьов та Мирослав Горват, саме висока мобільність ромських спільнот створює додаткові труднощі в питаннях документування ромів.

Навіть проживаючи осіло, роми нерідко живуть у сільській місцевості, віддаленій від адміністративних центрів, що робить їх звернення за документами, що посвідчують особу, ще складнішим. Як зазначив представник Агентства ООН у справах біженців в Україні Дмитро Плечко, в таких місцевостях роми не мають доступу до правової допомоги. Крім того, проживання в сільській місцевості створює додатковий фінансовий тягар для ромів, оскільки транспортні витрати можуть стати ще однією з перешкод на шляху до вирішення питання документування.

«Головною перешкодою [у супроводженні осіб без громадянства чи осіб під ризиком безгромадянства] є проживання цих людей у віддалених районах, де немає безплатної правової допомоги. У таких випадках ці люди зазнають витрат на транспортування до міст, де їм може бути надана така правова допомога».

Дмитро Плечко, радник з правових питань Агентства ООН у справах біженців в Україні

Таким чином, навіть умови проживання ромських громад ускладнюють процес документування. На національному рівні немає жодних даних про соціально-економічний стан ромського населення. Проте економічне та соціальне становище ромів в Україні було предметом кількох досліджень. У Національному огляді 2011-2012 рр., Європейський центр з прав ромів (ERRC) виявив, що роми в Україні зазнають щоденної дискримінації та соціального виключення.⁸⁶ Дослідження вказує на те, що багато ромських громад живуть в умовах крайньої бідності, часто в ізольованих поселеннях, з недостатнім або

⁸⁶ ERRC, *Ukraine: Country Profile 2011-2012*, 2013. Доступно за посиланням: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/ukraine-country-profile-2011-2012.pdf.

відсутнім доступом до основних соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, та інших основних послуг; а також, що в громадах має місце низький рівень освіти (зокрема серед жінок), високий рівень безробіття, несприятливі умови життя та поганий стан здоров'я.⁸⁷ Більшість будинків, відвіданих ERRС для проведення дослідження, не мали основних побутових комунікацій, таких як опалення, вода та газ, водночас деякі з громад розташовувалися поблизу сміттєвих звалищ.⁸⁸

В цьому контексті, фінансовий тягар, пов'язаний з документацією та реєстрацією, може бути непомірно високим. Дуже часто звернення до державних установ передбачає певні витрати, такі як: сплата штрафу (наприклад, за нелегальне перебування в Україні або несвочасну реєстрацію народження); судовий збір (якщо особа може встановити свою приналежність до громадянства України лише через судову процедуру); або плата за певні адміністративні послуги (наприклад, видача Державною міграційною службою України свідоцтва про реєстрацію особи громадянином України).

Одночасно і результатом, і наслідком фінансових труднощів, лишається дуже низький, порівняно з рештою населення України, рівень грамотності та базової освіти серед ромів. Українське законодавство та адміністративні процедури, які часто є бюрократизованими та суперечливими, не завжди зрозумілими для професіоналів, часто недоступні для неосвічених або з низьким рівнем освіти осіб. Як наслідок, більшість ромів стикаються зі значними труднощами при проходженні процедур, і часто ці спроби є невдачливими без отримання необхідної правової допомоги.

«Більшість ромів не володіють інформацією про те, як підготувати позов, як звернутися до Державної міграційної служби чи до органів реєстрації актів цивільного стану. Тому вони не можуть пройти цю процедуру самостійно. Вони потребують належної допомоги, професійної правової допомоги юристів, компетентних у питання громадянства».

Максим Джум, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Громадської організації «Планета Добрих Людей»

⁸⁷ Там же, стр. 8.

⁸⁸ Там же, стр. 17.

7. МАРГІНАЛІЗАЦІЯ, БІДНІСТЬ ТА ВИКЛЮЧЕННЯ

7.1 Доступ до освіти

Стаття 53 Конституції України гарантує право на освіту, а початкова та середня освіта є обов'язковою та безкоштовною для всіх. Хоча загальний рівень освіти в українському суспільстві високий і складає майже 100 % за рівнем освіченості,⁸⁹ серед ромів він є значно нижчий. Згідно звіту Українського інституту соціальних досліджень, понад 50 % ромів не мають формальної освіти, причому 68 % респондентів стверджують, що вони не можуть навіть писати і читати, або лише пишуть та читають зі значними складнощами; 59 % стверджують, що вони або не вміють взагалі або майже не вміють виконувати елементарні математичні дії. Лише 2 % отримали вищу освіту, 6 % - середню або технічну освіту, 10 % - почали, але не закінчили середню освіту, 49 % отримали початкову освіту. 34 % респондентів ніколи не відвідували школу.⁹⁰ Ці висновки підтверджуються звітом ЮНІСЕФ 2016 року, в якому також виявлено, що ВПО мають кращі правові гарантії доступу до освіти, ніж роми в Україні.⁹¹

Діти ромів стверджують, що страждають від стигматизації та дискримінаційного ставлення через їхню етнічну приналежність та фінансове становище їх сімей,⁹² як зі сторони своїх однокласників, так і зі сторони їх батьків.⁹³ Сегрегація також є проблемою дітей ромів у школах.

«В Одеській області іноді формують окремі класи з ромськими учнями з метою виконання юридичних зобов'язань щодо надання середньої освіти. Наприклад, такий клас було сформовано в селі Березівка, Березівського району, Одеської області. Учні були діти ромів різного віку. Однак, якщо роми добре інтегровані в українське суспільство, як, наприклад, в селі Поплавка Великомихайлівського району, вони зазвичай відвідують заняття разом із учнями інших національностей».

Максим Джум, ромський соціально-медичний медіатор,
Голова Громадської організації «Планета Добрих Людей»

⁸⁹ UNICEF Country Statistics on Ukraine. Доступно за посиланням: https://www.unicef.org/infobycountry/ukraine_statistics.html.

⁹⁰ Український Інститут Соціальних Досліджень, Міжнародний фонд «Відродження», *Аналіз реальних проблем та потреб ромів в Україні*, жовтень 2003. Доступно за посиланням: <http://res.in.ua/zvit-analiz-realenih-problem-ta-potrebm-romiv-v-ukrayini-kiyiv.html>.

⁹¹ UNICEF, *Out of School Children in Ukraine: A Study on the Scope and Dimensions of the Problem with Recommendations for Action*, 2016, стр. 24. Доступно за посиланням: https://www.unicef.org/ukraine/OOSC_report_Engl_f.pdf.

⁹² Там же, стр. 7.

⁹³ Там же, стр. 27.

Хоча ромські правозахисники виступають проти сегрегації, адміністрації шкіл часто обґрунтовують сегрегацію необхідністю збереження ромської мови та культурних традицій.⁹⁴

Бідність погіршує ситуацію, оскільки багато ромських батьків не можуть дозволити собі придбання шкільного приладдя та одягу для дітей.⁹⁵ Серйозність проблеми пояснюється також тим, що в теплу пору року більше ромських дітей відвідують школу, ніж взимку, саме через відсутність теплої одягу.⁹⁶ Ситуація ще гірша для дітей, які проживають у сільській місцевості і не можуть дозволити собі витрати на проїзд до школи.

Сукупний вплив бідності, дискримінації та сегрегації означає, що у ромських дітей низька мотивація для відвідування школи, особливо коли є альтернатива – зробити внесок у дохід сім'ї. Подальше загострення ситуації – це вплив відсутності документів та пов'язаного з цим (ризиком) безгромадянства.

Руслан не відвідував школу через те, що мав доглядати за хворою матір'ю. Пізніше він відвідував християнську школу, де навчився писати і читати. Однак, Руслан був позбавлений можливості продовжити навчання через відсутність документів. До тих пір, доки не буде вирішено питання документації, Руслан змушений працювати на будівництві та жибракувати разом із своєю матір'ю.

Без свідоцтва про народження дитина не може отримати документи про освіту, і, як вже зазначалося, діти недокументованих батьків не можуть отримати свідоцтва про народження. Таким чином, навіть, якщо недокументована дитина відвідує школу, вона не отримає документ про освіту, а це означає, що вона не зможе продовжити навчання або працювати за професією.

І навпаки, згідно з твердженнями ромських правозахисників, документовані ромські діти мають більше шансів на успішну інтеграцію в школу та суспільство,⁹⁷ як, наприклад, це відбувається в селі Поплавка Одеської області.

⁹⁴ Докладніше про дискримінаційний характер сегрегації ромських дітей в освіті, див.: Ст. 1 Конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 року; Рішення ЄСПЛ: CASE OF D.H. AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC (Application no. 57325/00), 13 листопада 2007; CASE OF HORVÁTH AND KISS v. HUNGARY (Application no. 11146/11), 29 квітня 2013; CASE OF LAVIDA AND OTHERS v. GREECE (Application no. 7973/10), 30 серпня 2013; CASE OF SAMPANIS AND OTHERS v. GREECE (Application no. 32526/05), 05 вересня 2008; CASE OF SAMPANI AND OTHERS v. GREECE (Application no. 59608/09), 29 квітня 2013; CASE OF ORŠUŠ AND OTHERS v. CROATIA (Application no. 15766/03), 16 березня 2010.

⁹⁵ UNICEF, *Out of School Children in Ukraine: A Study on the Scope and Dimensions of the Problem with Recommendations for Action*, 2016, стр. 27. Доступно за посиланням: https://www.unicef.org/ukraine/OOSC_report_Engl_f.pdf.

⁹⁶ Там же.

⁹⁷ Деякі з ромських активістів, у яких було взято інтерв'ю під час підготовки цього звіту, зокрема Вадим Мапошенко, Микола Бурлацький, Мирослав Горват та Максим Джум, стверджували, що документованість є одним з найважливіших факторів інтеграції дітей у школах та до українського суспільства.

7.2 Доступ до працевлаштування

В 2016 році загальний рівень безробіття в Україні оцінювався в 9%.⁹⁸ Рівень безробіття серед ромського населення невідомий. Проте, спираючись на оцінки ромських неурядових організацій, звіт ОБСЄ 2014 року оцінює, що 38% ромського населення є працевлаштованим. ERRС вказав набагато нижчий показник в 15%.⁹⁹ Хоча не існує всеохоплюючих показників, очевидним є те, що проблема безробіття серед ромського населення є серйозною.

Подібно до питання освіти, безробіття тісно пов'язано з відсутністю документів. Без документа, який посвідчує особу, роми не можуть офіційно працювати або не мають можливості зареєструвати власний бізнес. Як результат, роми в Україні є непрацевлаштованими або працюють неофіційно, без захисту своїх трудових прав.

*Типовими видами діяльності ромів з метою отримання засобів до існування є купівля, очищення та перепродаж горіхів, збір та очищення грибів з метою продажу, збір металобрухту для вторинної переробки, роботи на будівництві тощо, а також некваліфікована праця. Наприклад, **Софія** прибирає будинки, а **Андрій** сапає городи в обмін на їжу або гроші. Деякі роми, як **Олександр**, працюють неофіційно, під іменем іншої людини. Багато ромів жебракують задля того, щоб вижити.*

Роми також стикаються з серйозною дискримінацією в сфері працевлаштування. В той час, коли роми заходять до ринку праці, вони одразу опиняються в невигідному становищі через глибоко укорінену дискримінацію та упередженість. Ромські жінки опиняються в ще менш сприятливому становищі, стикаючись з множинною дискримінацією через своє етнічне походження та за ознакою статі. Наприклад, закріплення традиційних гендерних ролей та поширеність шлюбів і материнства у ранньому віці обмежують можливості ромських жінок в освітній та професійній сферах.

За результатами дослідження виявлено, що деякі роми зайняті в державному секторі, проте більшість вважають за краще приховати свою етнічну приналежність через побоювання отримати відмову в працевлаштуванні або просуванні по службі.¹⁰⁰ Через відсутність документів, роми також позбавлені соціального забезпечення. Таким чином, не документована ромська сім'я буде позбавлена як права на офіційне працевлаштування так і державних соціальних гарантій. В той же час, ситуація є сприятливішою для тих не документованих ромів, які мають документованих родичів, однак це створює умови для залежності та зловживання в сім'ї.

Оскільки Георгій не може працювати без документів, основним джерелом доходу сім'ї є соціальні виплати на дітей та гроші, які Георгій заробляє, працюючи неофіційно. Сім'я має доступ до соціального забезпечення, оскільки діти документовані свідоцтвами про народження

⁹⁸ Україна: Рівень безробіття з 2010 по 2020. Див.: <https://www.statista.com/statistics/296132/ukraine-unemployment-rate/>.

⁹⁹ БДІПА ОБСЄ, *Звіт про оцінку ситуації щодо ромів в Україні та наслідки теперішньої кризи*, 2014, с. 23. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>.

¹⁰⁰ Там же; ECRI, *Report on Ukraine (fourth monitoring cycle)*, 8 грудня 2011, стр. 37, п.145. Доступно за посиланням: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Ukraine/UKR-CbC-IV-2012-006-ENG.pdf>.

та знають про свої права. Проте недокументовані роми позбавлені права на соціальне забезпечення. Одна з доньок Софії народилася з інвалідністю. Однак вона не отримує пенсію за інвалідністю через відсутність документів.

Розвиток громадського суспільства в Україні, включаючи ромські організації, створює деякі можливості щодо працевлаштування ромів. Багато людей з цього числа є прикладами для інших членів ромської громади. НУО, які очолюють роми, представлені наступними організаціями: Міжнародна Благодійна Організація «Ромський Жіночий Фонд «Чіріклі», Харківське національно-культурне товариство циган «Ромен», Громадська духовно-просвітницька організація «Чачімо», Закарпатське обласне молодіжне ромське об'єднання «Романі Черхень».

«Я не приховую свою (ромську) національність, я навіть пишаюсь цим, і я хотів би змінити ставлення людей позитивним прикладом. Є багато ромів, які мають значні досягнення, вони можуть бути прикладом. Проте успішні роми частіше за все бояться вказати на свою ромську національність через підозру, що це може якимось чином вплинути на їх подальший розвиток.»

Вадим Матюшенко, Президент Харківського національно-культурного товариства циган «Ромен»

«Ми проводимо певні тренінги, наприклад, для волонтерів, соціальних працівників, офіцерів поліції, з питань стереотипів та дискримінації, з метою демонстрації іншої сторони ромського населення, особливостей цих людей, історичних аспектів розвитку менталітету та культури ромів, демонструючи, що більшість ромів не відповідають стереотипам, через які всі роми зазнають упередженого ставлення.»

Микола Бурлацький, ромський соціально-медичний медіатор, Голова Харківської Громадської духовно-просвітницької організації «Чачімо»

Проте, такі можливості працевлаштування доступні, як правило, тільки документованим ромам, особа та національність яких офіційно встановлені. Недокументовані роми, включаючи тих, які є особами без громадянства або під ризиком безгромадянства, мають набагато менше можливостей.

7.3 Житлові умови

Недокументованість ромів також впливає на їх право на житло. Багато ромів живуть в будинках нижче загальних та прийнятих стандартів житла в Україні. Особливо це стосується осіб, що живуть в ромських селищах, які в більшості випадках відрізані від комунальних послуг та комунікаційної інфраструктури.¹⁰¹

Дуже часто роми живуть в будинках, не маючи права власності або договору оренди, внаслідок чого перебувають під ризиком виселення. Без документів, що посвідчують особу,

¹⁰¹ OSCE ODIHR, Situation Assessment Report on Roma in Ukraine and the Impact of the Current Crisis, 2014, с. 23. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>; Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, *Заключні спостереження щодо шостої періодичної доповіді України*, E/C.12/UKR/CO/6, 23 травня 2014, п. 18, с.8. Доступно за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2FC.12%2FUKR%2FCO%2F6&Lang=en.

роми не можуть вирішити цю проблему, оскільки не можуть офіційно укласти договори найму житла. Більш того, набуття права власності є тривалою процедурою, що також потребує багато коптів, тому навіть документовані роми можуть стикатися з труднощами.

*Житлова проблема є спільною для ромів, оскільки через брак коштів або відсутність документів, що посвідчують особу, вони, як правило, займають вільні будинки або винаймають житло неофіційно. Наприклад, **Анастасія** не має документів аби набутти право власності на будинок, в якому вона мешкає, тому є незахищеною від можливого виселення. Вона постійно отримує погрози від сусідів щодо виселення.*

Відсутність документів, що підтверджують право власності на майно, ускладнює реєстрацію місця проживання. Без підтвердження легальних підстав для перебування за певною адресою, реєстрація є неможливою. В Одесі є два центри реєстрації бездомних осіб, міський та обласний відповідно. Такі центри не спрямовані на надання житла, але насамперед існують для ідентифікації та реєстрації безпритульних осіб, включаючи осіб без громадянства. Роми можуть бути зареєстрованими в цих центрах, за умови встановлення їх права на перебування в Україні на законних підставах, яке вони не можуть підтвердити, оскільки є недокументованими. Також недокументовані роми не мають доступу до соціального житла, оскільки це потребує підтвердження громадянства України.

*Лише деякі роми обізнані щодо можливості проживання в соціальному житлі, яке потребує надання документів, що посвідчують особу. **Олександр**, разом з дружиною та донькою, проживають в соціальному житлі в Одесі, яке вони ділять разом з братом дружини та її батьками. Однак, це виявилось можливим тільки тому, що дружина Олександра та його сім'я – на відміну від Олександра – мають паспорти громадян України.*

7.4 Доступ до охорони здоров'я

Конституція України гарантує кожній людині право на безкоштовну медичну допомогу (ст.49 (1)). Однак, насправді неможливо отримати доступ до медичної допомоги, не оплачуючи медичні послуги та ліки. Незважаючи на те, що обмеження української системи охорони здоров'я впливають на кожного, дискриміновані меншини, наприклад, роми, зазнають диспропорційного впливу.

Без документів роми не мають доступу до адекватної медичної допомоги. Відповідно до законодавства України, тільки екстрена медична допомога надається всім безкоштовно, незалежно від того, чи мають вони документ, що посвідчує їх особу. Ті особи, які не можуть встановити свою приналежність до громадянства України, мають доступ до системи охорони здоров'я лише в тому випадку, якщо вони підтвердять законність свого перебування на території України. Отже, недокументовані роми повинні платити за медичну допомогу.

*Донька **Вікторії** відвідувала лікарню у зв'язку з серйозним набряком ніг. Її стан був виліковним, але вона не могла дозволити собі придбати необхідні ліки. Вона була виписана з лікарні, та згодом померла.*

Багато ромів, навіть ті, що мають документи, не знають про своє право на безкоштовне медичне обслуговування, тобто менш імовірно, що вони шукатимуть медичну допомогу у разі потреби.¹⁰²

Дискримінація відносно ромів спеціалістами сфери охорони здоров'я також поширена, і деякі роми повідомляють, що лікарі відмовляли їм в медичній допомозі через їх національну приналежність.¹⁰³ Крім того, були випадки, коли служби надання екстреної допомоги відмовлялися реагувати на дзвінки ромів.

«В районі Радванка міста Ужгород швидка допомога часто ігнорує дзвінки, які надходять з ромських поселень. Таким чином, ромам, які живуть в поселеннях, відмовлено в основоположних правах, якими наділені громадяни України».

Ольга Веснянка, журналіст ромського радіо «Чірікло» та «Громадського радіо», ромський правозахисник

З метою подолання цього широко поширеного інституціонального расизму, з'явилися ромські медичні медіатори. Їх мета – покращити доступ ромів до медичних та соціальних послуг. 55 ромських медіаторів працюють в 12 регіонах України, в тому числі в Одесі, Закарпатті, Харкові та Києві.¹⁰⁴ Проте існує нагальна проблема реформ на національному рівні для вирішення системних проблем.

7.5 Соціальне виключення

Всі ключові проблеми, які були зазначені вище, призводять до соціального виключення та стигматизації, яких зазнають роми, і водночас посилюються цими чинниками. Це особливо стосується ромів, які є особами без громадянства або є під ризиком безгромадянства, оскільки в більшості випадків відсутність документів підкріплює стереотипи та використовується в якості обґрунтування виключення, з яким вони стикаються.

Не дивлячись на те, що в офіційних документах, законодавстві, в політичних виступах та заявах використовується мова соціальної залученості та толерантності, на практиці роми стикаються з упередженістю з боку держпосадовців на національному та місцевому рівнях, що є передбачуваним наслідком для суспільства, обтяженого соціальними упередженнями та застарілими стереотипами. Упередження глибоко вкорінені, і в той час, як ті, хто не має документів, щодня стикаються з соціальним виключенням, навіть більш інтегровані роми регулярно стикаються зі стереотипами та дискримінацією.

¹⁰² БДПІА ОБСЄ, *Звіт про оцінку ситуації щодо ромів в Україні та наслідки теперішньої кризи*, 2014, с. 22. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>; ERRC, *Подання до комітету ООН з культурних, соціальних та культурних прав*, березень 2014, с. 3-4. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/article/errc-submission-toun-cescr-on-ukraine-march-2014/4249>.

¹⁰³ БДПІА ОБСЄ, *Звіт про оцінку ситуації щодо ромів в Україні та наслідки теперішньої кризи*, 2014, с. 22. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>. ERRC, *Письмові коментарі Європейського центру з прав ромів та міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріслі» відносно республіки України*, с. 6. Доступно за посиланням: <http://www.errc.org/cms/upload/media/04/3D/m0000043D.pdf>.

¹⁰⁴ БДПІА ОБСЄ, *Звіт про оцінку ситуації щодо ромів в Україні та наслідки теперішньої кризи*, 2014, с. 22. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/odihr/124494?download=true>.

«Я — колишній працівник Державної податкової служби; я займав посаду керівника відділу контролю та нагляду за юридичними особами. Однак, коли я тільки почав працювати в податковій службі, мені зателефонував начальник відділу та спитав про мою національність. Мій батько працював з ERRC, тому я був добре підготовленим, освіченим, та відстоював свою точку зору. Однак мені сказали, що за мною будуть уважно спостерігати через те, що я ром.»

Вадим Матюшенко, Президент Харківського національно-культурного товариства циган «Ромен»

ЗМІ ще більше посилюють соціальне виключення ромів. Прикладом того, як засоби масової інформації підкріплюють упередження та стереотипи, завдаючи значної шкоди суспільству та окремим людям, може слугувати інцидент 2016 року в Лошнінівці, коли місцеве населення значно пошкодило домівки ромів через звинувачення в тому, що молодий ромський чоловік вбив дев'ятирічну дівчинку.¹⁰⁵ Впродовж місяця після цього інциденту було опубліковано багато статей на цю тему, в більшості з цих статей були в упередженій формі звинувачені роми. В той час коли ромські активісти намагаються протидіяти цим стереотипам, багато засобів масової інформації продовжують загострювати штани щодо упередження, які лежать в основі соціального виключення ромів.

«ЗМІ також мають тенденцію дискримінувати ромів. Деякі засоби масової інформації можуть використовувати дискримінаційні назви статей, зазначаючи національність та роблячи необґрунтовані припущення. Такі статті впливають на спосіб мислення публіки.»

Євгенія Генова, журналіст та редактор видання «Ізбірком»

¹⁰⁵ 28 серпня 2016 року в селі Лошнінівка Ізмайльського району Одеської області було знайдено тіло дев'ятирічної дівчинки. Після первинного розслідування, поліція наголосила на тому, що молодий чоловік, приблизно у віці 20ти років є головним підозрюваним. Як реакція, місцеві жителі вимагали, щоб все ромське населення даного села покинуло його територію. До вечора вони почали атакувати будинки, в яких проживає ромське населення. Шість з семи будинків було сильно пошкоджено. На щастя, роми встигли покинути поселення до початку погрому. Управління Верховного Комісара з Прав Людини, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні*, 8 грудня 2016. Доступно за посиланням: <http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/UARports.aspx>.

8. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Цей звіт направлений на сприяння кращому розумінню зв'язку між питаннями дискримінації, безгромадянства та їх наслідками для ромів в Україні, з метою подальшого ефективного вирішення проблеми в сфері захисту прав людини. Доклад базується на інтерв'ю з особами, які зазнали впливу (ризiku) безгромадянства, та ключовими зацікавленими сторонами, з метою виявлення та аналізу основних факторів та наслідків (ризiku) безгромадянства.

Окреслимо основні теми, порушені в ході дослідження. По-перше, не дивлячись на те, що правове поле в Україні не є дискримінаційним, негативні стереотипи продовжують погіршувати ставлення до ромів на офіційному рівні та в соціумі. Відповідно, існує явище расизму на інституційному рівні, яке відображається в тому, як саме державні органи сприймають ромів та займаються реалізацією їх соціального включення, так і у відсутності зацікавленості в нагальному вирішенні найважливіших проблем, з якими диспропорційно стикається ця громада. Незважаючи на таку ситуацію та очевидний зв'язок, дискримінація в Україні не обов'язково сприймається як причина та наслідок безгромадянства ромів.

Ще однією проблемою є невідповідність, з одного боку, між правовим полем України (включаючи міжнародні зобов'язання, що мають силу закону) та, з іншого боку, правилами, процедурами, що призводить до різної правозастосовчої практики. Всі міжнародні та національні правові зобов'язання України, які стосуються недискримінації, реєстрації народження, права на національність, превенції безгромадянства, а також ідентифікації та захисту осіб без громадянства, підриваються невідповідною державною політикою та обтяжливою бюрократією. Дійсно, можна справедливо зазначити, що питання безгромадянства не визнається державою та іншими зацікавленими сторонами, гострою проблемою в Україні. Важливим прикладом може бути те, що не існує жодної державної структури, яка займалася б виключно питанням безгромадянства, проте існують різні державні органи, які є відповідальними за різні аспекти даного питання. Через погану координацію та комунікацію, кожен орган має певне та обмежене коло повноважень в даному питанні.

Більшість бюрократичних процедур тягнуть за собою непропорційно несприятливі наслідки по відношенню до ромів, оскільки вони не приймають до уваги відповідні обставини їх ситуації. Ця непряма дискримінація підвищує бар'єр доступу ромів до документування та реєстрації народження. Жодних систематичних рішень не було впроваджено з метою вирішення проблеми документування та постійного проживання, з якими більшість ромів стикаються, та відповідно до теперішньої системи, стикаються їх діти. Недотримання базових принципів недискримінації та найкращих інтересів дитини, з метою забезпечення того, щоб діти не були покарані або не постраждали через те, що їх батьки не можуть виконати приписи законодавства, також викликає значну стурбованість.

Ще однією проблемою є відсутність даних щодо масштабів проблеми безгромадянства та чисельності ромів. Це є свідченням невидимості, яка супроводжує структурну дискримінацію. Це ще більше загострює проблему, ускладнює планування державної

політики, та сприяє запереченню масштабу або серйозності даної проблеми. Отже, не дивлячись на те, що існує багато міжнародних договорів, а також сильна законодавча база (із деякими значними прогалинами), ці національні, регіональні та міжнародні норми та стандарти не застосовуються універсально та однаково задля захисту ромів від дискримінації та безгромадянства.

Важливо, щоб мала місце чітка різниця між відсутністю державної реєстрації (та/або відсутністю документів) та відсутністю громадянства. Проте, не менш важливо пам'ятати про підвищений ризик безгромадянства, з яким стикаються недокументовані особи та їх діти, особливо якщо вони не мають постійного місця проживання.

Відсутність документів є основною причиною (ризиком) безгромадянства ромів. Роми вважаються найбільшою групою осіб, які є недокументованими в Україні. У більшості випадків, такі особи мають право на громадянство України за законом, але без документів не можуть підтвердити своє право. Тому, відповідно до чинного національного законодавства, дитина, яка народилася від недокументованих батьків, успадковує від них неможливість документування, та, як результат, є особою під ризиком безгромадянства.

Через відсутність процедури визначення безгромадянства та будь-яких альтернатив для реєстрації недокументованих осіб, такі особи мають дуже мало варіантів, а їх статус недокументованої особи також успадковується їх дітьми, тим самим створюючи замкнене коло.

Дискримінація є одночасно причиною та наслідком безгромадянства ромів в Україні. Дискримінація створює додаткові перешкоди для доступу до основних прав і свобод, особливо для ромів як етнічної меншини, і особливо для тих, хто не має громадянства або є під ризиком безгромадянства. Найвищий рівень нетерпимості серед українців зафіксований по відношенню до ромів, з неприйнятно високим рівнем такої нетерпимості серед усіх верств суспільства. Отримання відмови від органів державної влади лише через приналежність до ромської етнічної групи, негативно впливає на особу, але, що ще головніше, і на громаду також, оскільки інші представники дискримінованої групи не мають стимулу подавати заяву з метою врегулювання свого правового статусу.

Роми стикаються з прямою та множинною дискримінацією не лише у процедурі документування, але й в доступі до освіти, працевлаштування, та інших фундаментальних прав. Роми зазнають упередженого ставлення в соціумі на щоденній основі.

Ці спільні теми вказують, як на конкретні проблеми дискримінації, з якими стикаються ромські громади та роми, так і на більш загальний бюрократичний виклик ефективному управлінню та правам людини в Україні. Важливо зазначити, що вирішення цих структурних питань принесе користь не тільки ромам, а й суспільству в цілому.

Рекомендації

Базуючись на результатах досліджень, які представлені в даному звіті, маємо наступні рекомендації:

1. **Дотримання міжнародних зобов'язань, в тому числі шляхом реформи законодавства.** Уряд України повинен забезпечити, щоб усі міжнародні та регіональні зобов'язання, які пов'язані з правом на громадянство, запобіганням та зменшенням безгромадянства, недискримінації, ідентифікації та захисту осіб без громадянства, реєстрації народження були повністю включені до національного законодавства та виконувались на практиці. При цьому український уряд повинен брати участь в законодавчій реформі, яка є необхідною з метою встановлення відповідності правової бази України до зобов'язань, які зазначені в Конвенціях 1954 та 1961 років. Зокрема, Україна має ввести на законодавчому рівні процедуру ідентифікації та захисту осіб без громадянства у відповідності до Керівництва УВКБ ООН щодо захисту осіб без громадянства.
2. **Спрощена процедура підтвердження громадянства України.** Уряд України має запровадити спрощену безоплатну процедуру встановлення належності до громадянства України для всіх осіб, які стикаються з перешкодами доступу до процедури документування, в тому числі тих осіб, які мають документи колишнього СРСР, внутрішньо переміщених осіб, тих, хто проживає на тимчасово окупованих територіях, та тих, хто не має доступу до документування чи доказів приналежності до громадянства за інших причин.
3. **Ідентифікація осіб без громадянства та підвищення обізнаності.** Державній міграційній службі України слід доручити головну роль у вирішенні проблеми безгромадянства шляхом здійснення та координації зусиль з метою ідентифікації та захисту осіб без громадянства, превенції та зниження ризику безгромадянства в Україні. Ця роль повинна включати підвищення обізнаності щодо безгромадянства ромів серед різних державних установ, які можуть сприяти в подоланні цих викликів.
4. **Доступ до юридичної допомоги.** Уряд України повинен гарантувати всім ромам, особливо тим, яким було відмовлено в документуванні та хто є під ризиком безгромадянства, рівний та вільний доступ до висококваліфікованої правової допомоги, а також звільнити їх від обов'язку надавати документи, що підтверджують їх низький рівень доходів, для отримання доступу до безоплатної правової допомоги.
5. **Усунення упередженості та дискримінації.** Уряд України має вирішувати проблеми, пов'язані зі структурною дискримінацією, упередженістю та негативними стереотипами по відношенню до ромів, з метою гарантування недопущення їх прямої або опосередкованої дискримінації в доступі до документування, реалізації їх права на громадянство та користування іншими правами. Зокрема, слід забезпечити, щоб українська правова база відповідала можливостям ідентифікації та подолання множинної дискримінації, з якою стикаються роми без громадянства.
6. **Доступ до основних прав.** Уряд України повинен забезпечити ромам без громадянства та недокументованим ромам можливість реалізації їх прав, таких як доступ до охорони здоров'я, освіти, свободу пересування, право на особисту свободу та недоторканість, та рівну участь у соціальному та політичному житті країни.
7. **Доступ до реєстрації народження та процедури документування.** Державна міграційна служба України та Міністерство юстиції України повинні забезпечити універсальність та легкодоступність процедури документування та реєстрації народження, у тому числі шляхом усунення всіх бюрократичних, економічних та дистанційних бар'єрів. Міністерству юстиції України слід запровадити комп'ютерну систему реєстрації народжень, яка б дала змогу надавати інформацію

про народження дітей з медичних закладів напряду до реєстру, таким чином унеможливаюючи приховування інформації та ризик людської помилки.

8. **Професійні тренінги та підвищення кваліфікації державних службовців.** Уряд України повинен проводити на постійній основі професійні тренінги для всіх посадовців, включаючи працівників відділів державної реєстрації та медичних закладів, які відіграють правову роль в реєстрації народження. Уряд України має посилити спроможність даних посадових осіб, осіб, що безпосередньо приймають рішення та інших ключових державних службовців з метою вирішення проблеми безгромадянства та дискримінації, шляхом проведення тренінгів та підвищення кваліфікації працівників з питань рівності та недискримінації, питання безгромадянства, гендеру, прав людини та публічного права на постійній основі.
9. **Посилення співпраці з ромськими громадами.** Уряд України повинен зміцнювати відносини та зв'язки між ромськими лідерами, громадами та відповідними урядовцями з метою полегшення процесу реєстрації актів цивільного стану. Уряд України повинен проводити інформаційно-просвітницькі кампанії з метою безпосереднього інформування ромських громад з питань їх особливих потреб та бар'єрів, з якими вони стикаються, надання їм інформації та доступу до мобільної реєстрації.
10. **Збір даних щодо кількості осіб без громадянства та ромського населення.** Уряд України повинен здійснювати збір та моніторинг комплексних даних, у тому числі шляхом комплексного дослідження кількості осіб без громадянства, осіб під ризиком без громадянства та ромського населення.
11. **Розвиток потенціалу неурядових організацій, які очолюються ромами.** Уряд України повинен захищати незалежність ромських асоціацій шляхом надання їм допомоги в розвитку потенціалу, розширення їх прав та можливостей, та підвищення їх обізнаності щодо їх діяльності в рамках громади; надання правової та інших видів допомоги ромам, посилення голосу ромів, їх критики та впливу на національне законодавство та політику.
12. **Ініціативи розвитку ромської громади.** Український уряд, ромські правозахисники та неурядові організації повинні розвивати ініціативи, спрямовані на подолання соціальних упереджень та дискримінації, включаючи підтримку розвитку громади, посилення спроможності та дослухання до ромських голосів, відкриваючи більше просторів для діалогу між ромською громадою та широким суспільством, а також урядовими та посадовими особами.
13. **Співпраця з ЄС.** Інституції Європейського союзу повинні гарантувати, що проблеми дискримінації та безгромадянства ромів в Україні в повній мірі вирішуються, оскільки є одним з пріоритетів в рамках Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, та з більшим акцентом на співпрацю, спрямовану на зміцнення верховенства права, поваги до прав людини та основних свобод.
14. **Інші регіональні та глобальні процеси.** Рада Європи, ОБСЄ/БДПІ, УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, Рада з прав людини, договірні органи ООН та інші регіональні та глобальні актори повинні гарантувати, що питання безгромадянства ромів вирішується шляхом проведення всіх відповідних процедур в Україні, оскільки є спільним предметом занепокоєності.

9. ПОДЯКА

Цей звіт був підготовлений ГО «Десяте Квітня», Європейським центром з прав ромів (ERRC), Інститутом безгромадянства та включення (ISI) та Європейською мережею з питань безгромадянства (ENS). Звіт був підготовлений Катериною Гайдей, Мариною Курочкіною, Юлією Носенко («Desyate Kvitnya») та Амал де Чікера (ISI), який також займався редакцією звіту. Додаткова редакційна допомога та допомога в підготовці матеріалів була надана Ніколь Гарбін (ERRC), Айлін Вербек (ISI) та Ніною Мюррей (ENS). Додаткові аналітичні дослідження були проведені Ніколь Гарбін (ERRC). Методологія та інструменти дослідження були розроблені Амалом де Чікера (ERRC) при допомозі Айлін Вербек, та дослідження на місцях були скоординовані Сенадою Салі (ERRC).

До рецензування звіту були залучені Дмитро Плечко (UNHCR), Ельвіра Зейтуллаєва (Desyate Kvitnya), Стефанія Кулаєва (ADC Memorial) та Адам Вейсс (ERRC). Ми би хотіли висловити їм щиро подяку за цінні коментарі.

Звіт був узгоджений Бернардом Роркі (ERRC). Джавіт Беріппа (ERRC) розробив макет даної публікації.

Партнери проекту висловлюють вдячність Шведському агентству з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA) за можливість створення даного звіту.

Наукова та редакційна група висловлюють велику вдячність всім ромським респондентам, які знайшли час та поділилися своїм досвідом з нами з метою створення даного звіту. Ми також щиро вдячні всім представникам НУО, організаціям, що очолюються ромами, представникам державної влади, науковцям та міжнародним агенціям, які внесли свій вклад в даний звіт та надали згоду на проведення інтерв'ю, відповіли на запитання та поділилися своїм досвідом та перспективами з нами. Ми також хочемо подякувати всім колегам з ERRC, ISI та ENS, які прокоментували драфт цієї доповіді.

Цей звіт присвячений всім ромам, які зазнали дискримінації, не мають документу, що посвідчує їх особу, та є особами без громадянства. Ми сповідаємось, що цей звіт буде корисним інструментом у постійній боротьбі за справедливість та соціальне включення.

10. БІБЛІОГРАФІЯ

Статті, книги, звіти та дослідження

Anti-Discrimination Centre Memorial, **Roma and War in Eastern Ukraine – Refugees, Displaced Persons, Victims of Violence**, Human Rights Report, 2015.

BBC News, **Trans-Dniester profile**, 13 грудня 2016.

Brynosh I, Odessa regional organization of All-Ukrainian NGO «Committee of Voters of Ukraine», **«Invisible» Statelessness In Ukraine: The Experience Of Identification and Overcoming**, 2015.

Bunescu I, **Roma in Europe: The Politics of Collective Identity Formation**, Routledge, 8 квітня 2016.

Buromenskyi M V, **Міжнародне публічне право**, 2006.

European Commission against Racism and Intolerance, **ECRI Report on Ukraine** (fourth monitoring cycle), прийнятий 8 грудня 2011 CRI(2012)6, 2017.

European Roma Rights Centre, **The Misery of Law: The Rights of Roma in the Transcarpathian Region of Ukraine**, Country Reports Series No.4, квітень 1997.

European Roma Rights Centre, **Ukraine: A report by the European Roma Rights Centre, Country Profile 2011-2012**.

Freedom House, **Ukraine, Freedom of the Press 2015**, 2015.

Freedom House, **Ukraine, Freedom of the Press 2016**, 2016.

International Committee of the Red Cross, **Ukraine: ICRC calls in all sides to respect international humanitarian law**, 23 липня 2014, випуск новин 14/125.

International Renaissance Foundation, Roma Program Initiative, **Brief overview of the situation with Roma in Ukraine**, 25 березня 2014.

OSCE ODIHR, **Situation Assessment Report on Roma in Ukraine and the Impact of the Current Crisis**, 2014.

Pridnestrovian Moldavian Republic Government, **The preliminary results of Transnistrian population census**, 13 травня 2016.

Rainer Arnold, **The Universalism of Human Rights**, серпень 2012.

UN General Assembly, **Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014, 68/262. Territorial integrity of Ukraine**, 1 April 2014, A/RES/68/262.

UN Office of High Commissioner for Human Rights, **Report on the human rights situation in Ukraine**, 15 листопада 2014.

UN Office of High Commissioner for Human Rights, **Report on the human rights situation in Ukraine**, 8 грудня 2016.

UN Office of High Commissioner for Human Rights, **Ukraine combined twenty-second to twenty-third periodic report CERD/C/UKR/22-23**, 2016.

UN Refugee Agency (UNHCR), **Nationality Laws of the Former Soviet Republics**, 1 липня 1993.

UN Refugee Agency (UNHCR), **Recommendations on International Protection regarding the events in Ukraine. – Updated version II**, 15 січня 2015.

UN Refugee Agency (UNHCR), **UNHCR Global Trends 2013: War's Human Cost**, 20 червня 2014.

UNDP Ukraine, **Расова дискримінація в Україні: чи очевидний прогрес?**, 26 липня 2016.

UNHCR Ukraine, **International Protection Considerations related to developments in Ukraine, Update II**, січень 2015.

UNHCR Ukraine, **UNHCR Representation in Ukraine**.

UNICEF Ukraine, **Roma Children in Ukraine: Photo Essay**, 2006.

United Nations Ukraine, **UNHCR applauds Ukraine's accession to the UN Conventions on Statelessness and commitment to protecting human rights of stateless persons**, 13 січня 2013.

United Nations, Meetings Coverage and Press Releases, **Third Committee Approves 5 Draft Resolutions on Situations in Syria, Iran, Crimea, Introduces 5 Others Concerning Self-Determination, Enhanced Cooperation**, 15 листопада 2016.

WHO Regional Office for Europe, **WHO and partners increase focus on Roma population in Ukraine**, 23 квітня 2015.

Бринош І, **Юридичні привиди: моніторинговий звіт**, 2015.

Державна міграційна служба, **Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»**.

Державна міграційна служба, **Статистика на 2014**, 2014.

Державна міграційна служба, **Статистика на 2015**, 2015.

Державний комітет статистики України, **All-Ukrainian Population Census**, 2001.

Комітет з ліквідації расової дискримінації, **The Concluding observations and recommendations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination on the combined twenty-second and twenty-third periodic reports of Ukraine**, 4 October 2016 CERD/C/UKR/CO/22-23.

Міжнародний кримінальний суд, офіс прокурора, **Report on Preliminary Examination Activities 2016**, 14 листопада 2016.

Міжнародний фонд «Відродження», Ромська програмна ініціатива та коаліція НУО, **Умови реалізації державної політики відносно ромів**, 2015.

Міністерство економічного розвитку Придністровської Молдавської Республіки, **Стислі попередні результати перепису населення в 2015**.

Міністерство культури України, **Відбулося перше засідання міжвідомчої робочої групи щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року**, 07 листопада 2016.

Офіс представництва HIAS в Україні, **The Problem of Statelessness in Ukraine and the Ways of Addressing It**, 2014.

Радіо свобода, **Роми в Україні: RadioLiberty Ukraine: особливості, традиції та стереотипи**, 08 квітня 2009.

Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України, **Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод в Україні**, 2015.

Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України, **Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод в Україні**, 2016.

Національне Законодавство

Конституція України, прийнята на 5ій сесії Верховної Ради України від 28 червня.
Закон України «Про імміграцію» № 2491-III від 7 червня 2001, останні зміни від 25 червня 2016.

Закон України «Про національні меншини в Україні» № 2494-XII від 25 червня 1992, останні зміни від 12 грудня 2012.

Закон України «Про громадянство України» № 2235-III від 19 січня 2001, останні зміни від 19 лютого 2016.

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» № 3773-VI від 22 вересня 2011, останні зміни від 18 червня 2016.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 5207-VI від 06 вересня 2012, останні зміни від 30 травня 2014.

Закон України «Про єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 5492-VI від 20 листопада 2012, останні зміни від 08 грудня 2016.

Постанова Кабінету Міністрів «Про стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» № 201/2013 від 08 квітня 2013.

Указ Президенту України «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України» № 215/2001 від 27 березня 2001останні зміни від 01 квітня 2016.

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року», № 701-р від 11 вересня 2013.

Наказ Міністерства Внутрішніх Справ України «Про затвердження Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України» № 320 від 13 квітня 2012, останні зміни від 06 October 2015.

Договори ООН

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, G.A. Res. A/RES/39/46, 1984

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, G.A. Res. A/RES/34/180, 1979.

Конвенція про права осіб з інвалідністю, G.A. Res. A/RES/61/106, 2006

Конвенція про права дитини, G.A. Res. A/RES/44/25, 1989

Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, G.A. Res. A/RES/61/177, 2006

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, G.A. Res. A/RES/51/80, 1965

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, G.A. Res. 2200A (XXI), 1966

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, G.A. Res. 2200A (XXI), 1966

Конвенція ООН про скорочення безгромадянства, U.N.T.S. 989, 1961

Конвенція ООН про статус біженців, G.A. Res. 2198 (XXI), 1951

Конвенція про статус апатридів, 360 U.N.T.S. 117, 1954

Регіональні договори

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

Європейська конвенція про громадянство

Європейський центр з прав ромів (European Roma Rights Center, ERRC) є міжнародною правозахисною неприбутковою організацією, яка очолюється ромами, та направлена на боротьбу з расизмом проти ромської етнічної меншини та порушення прав її представників. Методи роботи ERRC включають ведення стратегічних справ, реалізація міжнародної адвокаційної діяльності, проведення досліджень, розробку програм та проведення тренінгів для ромських активістів.

Європейська мережа з питань безгромадянства (European Network on Statelessness, ENS) є альянсом громадського суспільства, в якому беруть участь понад 100 членів з 40 країн, які прагнуть вирішити проблеми безгромадянства в Європі. ENS вважає, що всі люди мають право на громадянство, та ті, хто не має громадянства, мають бути повністю захищені. ENS прагне досягти своєї мети шляхом ведення просвітницької діяльності, реалізації законів та програм, сприяння підвищенню потенціалу.

Інститут з безгромадянства та включення (Institute for Statelessness and Inclusion, ISI) є незалежною неприбутковою організацією, яка прагне до комплексного, заснованого на принципах прав людини, реагування на несправедливість безгромадянства та виключення за допомогою поєднання досліджень, просвітництва, партнерства та адвокації.

ГО «Десяте квітня» є незалежною, добровільною та неприбутковою організацією, яка була створена 1 серпня 2012 року та названа на честь засновника міжнародного права – Гуго Гроція де Грота. ГО «Десяте квітня» була створена командою активістів з більш ніж двадцятирічним досвідом роботи в сфері захисту прав людини з метою підтримки громадського суспільства в Україні, посилення правової обізнаності та захисту прав особливо вразливих груп населення. З моменту створення організації, «Десяте квітня» реалізує різні проекти, які направлені на захист прав людини, за підтримки таких міжнародних організацій як UNHCR, ERRC, ENS, ISI, USAID та інші.

Проект #RomaBelong є спільною ініціативою Європейського центру з прав ромів (ERRC), Інституту безгромадянства та включення (ISI), Європейською мережею з прав ромів (ENS) у співпраці з організаціями-партнерами в Албанії (Tirana Legal Aid Society), Боснії і Герцеговині (Vaša prava BiH Association), Македонії (Macedonian Young Lawyers Association), Чорногорії (Mladi Romi), Сербії (Praxis) та Україні (Десяте Квітня). Метою проекту є покращення розуміння та вирішення проблем безгромадянства ромів (та ризику безгромадянства) в країнах-кандидатах на вступ до ЄС та сусідніх країнах на Західних Балканах (Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Македонія, Чорногорія та Сербія), та в Україні.

CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY

European
Network on
Statelessness

